ZAO ZAO LALA

tweemaandelijks stripinformatieblad oktober // november 1996

89

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 5121916

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 6684764

AMSTERDAM
LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 6267543

NOU MOE!?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 6936345

RICHARD
Rombout Hogerbeetstraat 78
1052 HX / 020 - 68442923

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 2332536

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 2321631

MEKANIK STRIP
Sint Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 2342347

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 5427202

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 4420909

ASSEN
PLOK. STRIPS EN EH...
Zaagmolen 31 DINGES!
9401 BR / 0592 - 313292

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 247462

BEVERWIJK
MICHEL STRIPS
Zwarte Markt (Hal 6)
(za. & zo.) / 079 - 3310128

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 5214153

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 337112

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 5131486

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 2126097

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 6145530

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 104-c
2512 AZ / 070 - 3634115

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW / 070 - 3650738

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 612377

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 3835950

WALK IN
Rijnstraat 12-a
2515 XP / 070 - 3819276

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 6142012

EINDHOVEN

Kleine Berg 33
5611 JS / 040 - 2441882

OEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 584380

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 2277086

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 01100 - 214691

DE POORT
Nederkouter 137
9000 / 09 - 2253128

DE SCHAAR
Serpentstraat 26 - 28
9000 / 09 - 2255091

GRONINGEN
LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC / 050 - 3148540

HAELST
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 3561589

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 228200

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 3132521

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 02290 - 218623

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavernek 4
8911 BV / 058 - 2127997

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 2151600

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 5126404

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 5121802

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 225840

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 235586

MECHELEN
DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 / 015 - 217605

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 634747

ROTTERDAM
DICK BOS
Jungiaan 2
3054 PW / 010 - 4613147

NOORD
Zaagmolendrift 35 t/m 41
3036 JX / 010 - 4664368

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 4132070

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 4331710

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20-a
3112 GB / 010 - 4262584

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 46
3800 / 011 - 671739

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 5358319

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 217182

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 428829

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 2318472

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 2334357

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 3544069

WAREGEM
BLITZ
Stormestraat 147
8790 / 056 - 610158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 4221077

Breda

Het is weer bijna zo ver. Net als jullie maken wij ons weer op voor het jaarlijks evenement waar altijd wel iets over te sneren is, maar waar iedereen weer geweest moet zijn om mee te kunnen praten: de Stripdagen in Breda. Elders in dit nummer valt het nodige te lezen over wat er te doen zal zijn. De geruchten gaan dat er behalve flippo's ook strips worden verkocht en geruild. Zelf zullen we traditiegetrouw aanwezig zijn met een stand en opnieuw willen we daar extra cachet aan geven door met een nieuw album voor de dag te komen. In Haarlem konden we stripminnend Nederland verblijden met de uitgave van een bundeling van een aantal Soeperman-*verhalen. In Breda verwachten we de wereld een beetje mooier te kunnen maken met de presentatie van het album* Mama, *geschreven en getekend door het Nijmeegse talent Gnoe. In deze rubriek doen we regelmatig edel verontwaardigd over het soms benepen uitgavebeleid van de gerenommeerde uitgevers. Dat schept verplichtingen. Met de rubriek* Acacialaan *en albums als* Mama *en* Soeperman *hopen we een bijdrage te leveren aan een beter publicatieklimaat voor jonge nederlandstalige stripmakers. Gelukkig zijn we niet de enigen. In de marge van de stripbeurs vallen ook dit jaar ongetwijfeld weer de nodige strippareltjes te ontdekken. Tot ziens.*

de redaktie

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jaf Nieuwenhuis, Hans van Soest

LAY-OUT: Toon Dohmen, Gerard Zeegers

ADMINISTRATIE: Pieternel de Jager

VASTE MEDEWERKERS: Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, Inktvis Prutduktie, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Pieter van Oudheusden, Karin van Wylick

OOK WERKTEN MEE: Pascal Lefèvre

DRUK & AFWERKING: Drukkerij SSN (Nijmegen), Van den Burg Boekverzorging (Weurt)

BIJ DE VOORPLAAT: Eric Joris (op de achtergrond) met drie van zijn cuisiniers dangereux: v.l.n.r. Herman Brusselmans, Josse de Pauw en Tom Lanoye

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3263937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648405B4 (B) t.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

Copyright 1996 bij Stichting Zet.El. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 7.000 exemplaren
ISSN: 1382 - 8630

ERIC JORIS:

DE STRIPTEKENAAR EN ZIJN 'DADA'

Het eerste deel van de strip Chelsy, *waarmee de Antwerpse tekenaar Eric Joris (1955) in 1990 in de Franse taal debuteerde, bleef in eigen land onopgemerkt. Pas toen het boek twee jaar later, tegelijk met het tweede deel, door uitgeverij Glénat Benelux werd vertaald, maakten de Nederlandstalige striplezers kennis met een volleerd stripmaker die de gebruikelijke weg van amateurstrips, eerste tijdschriftpublicaties en een eventueel debuut bij een kleine uitgever leek te hebben overgeslagen.*
Niettemin getuigt Joris' loopbaan van een zorgvuldige voorbereiding. Hij voltooide zijn artistieke humaniora (een combinatie van middelbare school en kunstacademie) en volgde een filmopleiding. Hij studeerde af met een film naar een verhaal van Hugo Claus (Na de film) *en een semantische verhandeling over Guido Crepax.* "Voor strip had ik de perfecte opleiding en bovendien is het een *produkt*: je begint niet, zoals bij schilderen, vanuit het absolute niets. Heb je eenmaal een uitgever en een contract en hou je het hoge tempo vol, dan kun je ervan leven."
Tenminste, dat zei Eric Joris in 1993 over zijn keuze voor de strip. In datzelfde jaar kreeg hij de Bronzen Adhemar, de belangrijkste Vlaamse striponderscheiding. Hoewel er nog sprake was van een derde deel van Chelsy, *werd het daarna stil rond Eric Joris. Zojuist heeft hij* Les cuisiniers dangereux *afgerond, een reeks korte verhalen waarvoor de scenario's werden geschreven door bekende Vlaamse schrijvers en filmmakers. Begin volgend jaar zal het Belgische weekblad* Knack *de reeks voorpubliceren.*

Kort geleden ben ik een poos ziek geweest. Je hebt dan de tijd om na te denken. Hoe kan je enerzijds een goed verkopende reeks opzetten, waarvoor je concessies aan het publiek zult moeten doen, en anderzijds de dingen doen waarmee je bezig wilt zijn, in alle vrijheid? Als er in elk land een paar duizend mensen zijn die zich interesseren voor wat ik maak, zou dat bij elkaar opgeteld voldoende moeten zijn.

Je stuit dan op het praktische bezwaar van de verspreiding: je strips zouden in al die landen ook te koop moeten zijn.

Internet is zo'n systeem, maar dat is gratis. We leven in een wereld waarin de media steeds internationaler worden, terwijl strip nog altijd een hyperregionaal gebeuren is. Het begint echter te veranderen: de jeugd hier leest massa-artikelen als comics en manga's, maar de strips van hier krijg je daar niet verkocht. Het is heel cultureel-regionaal bepaald. Bij literatuur en schilderkunst is dat niet zo: misschien lees ik een Japans boek niet als een Japanner, maar ik kan er evengoed toch van genieten. En omgekeerd worden onze auteurs in Japan gelezen. De romanvorm is internationaal, de strip kennelijk niet. Europese strips worden in Japan niet gelezen: te veel tekst, te druk getekend. Neem *Suske en Wiske:* hier een fenomeen en honderd kilometer verderop, over de grens, wil men het al niet meer hebben. Dat is sterk regionaal bepaald. Het omgekeerde gaat ook op: de Franse 'strip voor volwassenen' wordt hier enkel door een klein publiek van fanaten gelezen. Dat heb ik ook met *Chelsy* gemerkt: veel Vlaamse lezers kwamen er gewoon niet doorheen. Vlamingen zijn gewend dat een verhaal chronologisch wordt verteld, van a naar z, zonder sprongen in ruimte en tijd, zonder ellipsen en associatieve verbanden. Je ziet dat in alle media terug. Onze films, onze strips zijn allemaal heel lineair verteld. *Chelsy* is geen moeilijke strip, maar het is toch duidelijk dat de Fransen anders lezen dan de Vlamingen. Vreemd hè, want we zijn toch het land waar statistisch de meeste strips worden gelezen. Wij hebben een sterke leestraditie en toch is onze stripcultuur blijven hangen in de jaren vijftig. De nadruk ligt op familiestrips, die voor de kinderen worden gekocht maar door vader en moeder meegelezen. Dat is natuurlijk inhoudelijk ook al heel bepalend: iedereen moet er iets in kunnen terugvinden en het mag niet te gortig worden.

Chelsy *was een soort anti-familiestrip, gezien de gespannen verhouding tussen de hoofdpersoon en haar ouders.*

Anderzijds speelde die familie wel een belangrijke rol. Strips waarin een familie op de voorgrond staat, zijn zeldzaam. Als kleine jongen las ik bijvoorbeeld *Michel Vaillant*. Daarin had je eigenlijk telkens twee verhalen: enerzijds de avonturen van zoon Michel Vaillant op het racecircuit, anderzijds de familieperikelen rond automagnaat Pa Vaillant. Die albums telden gemiddeld 64 pagina's. Toen de lengte van de albums werd teruggebracht tot de standaard 48 pagina's, raakte dat familieaspect op de achtergrond. In andere strips ontbrak die duidelijke familieband: had Kuifje een vader en een moeder? Wonen Suske, Wiske en Jeromme ke in één huis samen? Ik vond het een goede inval om in *Chelsy* de familie een rol te geven.

Na twee delen ben je met Chelsy *gestopt. Waarom?*

De verkoop in Frankrijk viel tegen, hoewel het in Vlaanderen, naar later bleek, wel degelijk een succes was. Uitgeverij Glénat gaf toe, dat het in zekere zin haar fout was. *Chelsy* verscheen in een avonturenreeks, te midden van sabelende ridders. Het had eigenlijk in een meer moderne reeks moeten zitten. Er werd toen voorgesteld met behoud van een aantal figuren uit het verhaal een nieuwe reeks op te zetten, in een ander decor, niet langer het kunstmilieu. De striplezers hadden daar immers geen boodschap aan.
Intussen was ik met een ander project van start gegaan, ook weer met schrijvers, schilders en architecten. *Knack* bleek onmiddellijk geïnteresseerd en aanvankelijk was het de opzet om ook Glénat bij het project te betrekken. Wat *Chelsy* betreft, is uitstel afstel geworden...

Je had iets bereikt waar veel tekenaars in Nederland en Vlaanderen naar streven: een internationale reeks bij een grote Franse uitgever. Dat heb je wel erg gemakkelijk opgegeven, lijkt het...

Dat is misschien wel zo, maar toch: je kunt maar aan één ding tegelijk bezig zijn. Zeker ik. Wat ik doe, doe ik voor tweehonderd procent.

Aanvankelijk wilde je je nieuwe project internationaal opzetten en mensen als de filmmaker Peter Greenaway vragen. Uiteindelijk is het een puur Vlaamse reeks geworden, met schrijvers en filmmakers: Tom Lanoye, Herman Brusselmans, Eric de Kuyper, Dominique Deruddere en Josse de Pauw.

Dat Vlaamse is op verzoek van de uitgever. Ik vind het leuk om met kunstenaars samen te werken en plots te bedenken. Als je het concept van David Bowies *Outside* ziet, is dat letterlijk hetzelfde als *Chelsy:* hij laat de professor-detective Nathan Adler een aantal kunstmoorden onderzoeken. Daar ging het mij in *Chelsy* ook om. Kunstenaars worden vermoord in de stijl van hun eigen werk, zoals ik aanvankelijk wilde. Dufaux heeft daar een meer strip-achtige wending aan geven, waarbij de kunstwerken hun maker vernietigen. Op verzoek van Glénat werd het een historisch verhaal en kwamen we in de jaren zestig terecht, terwijl ik er zelf liever hedendaagse kunst in had verwerkt. Performance art bijvoorbeeld, biedt veel meer mogelijkheden.
De *Kubieke kabinetten* en *Mega poems* zijn tentoonstellingen, die ik rond *Chelsy* heb georganiseerd en waaraan een tachtigtal kunstenaars meededen. Die initiatieven trokken heel veel belangstelling, maar onder die bezoekers waren toch opvallend weinig 'praktizerende' striplezers. Om dat zelfde nieuwsgierige publiek tóch met een strip te bereiken, heb ik de formule van *Les cuisiniers dangereux* uitgewerkt. *Knack* is een tijdschrift met een breed publiek *(750.000 lezers, red.),* dat opvallend veel aandacht aan kunst en cultuur besteedt. Het geeft de lezer een kick te ontdekken wat een schijver of cineast met het stripmedium uitspookt. De auteurs zelf vinden het ook heerlijk om even in het medium van hun jeugd te mogen 'rondhossen.' En ik ben ook gelukkig omdat ik mag stoeien met wat ik wil, zonder in de marge te moeten blijven. Het is de omgekeerde situatie: in plaats van te wachten tot de mensen naar de stripwinkels komen, stap je met behulp van de media naar ze toe.

In die opvatting is voorpublicatie essentieel, belangrijker zelfs dan een bundeling in albumvorm.

De verhalen worden als losse bijlagen gepubliceerd. Het album is bijna bijzaak. Het is de oude situatie, waarin de strip in de eerste plaats voor de krant of het striptijdschrift was bestemd en het album een soort nakomertje was. De publicatie in bijlagen is een duur procédé, maar *Knack* was er onmiddellijk voor te vinden. Dat was des te opmerkelijker, omdat het weekblad vooral aan abonnees wordt verkocht, zo'n 70% geloof ik, en ze door zo'n extraatje nauwelijks meer lezers zullen trekken. Het is dus vooral een cadeautje aan de abonnees.

Wie koos de deelnemers aan Les cuisiniers dangereux? *Had* Knack *daarin zeggenschap?*

Ze hadden wel voorkeuren, maar ik had mijn keuze al gemaakt en daar hadden ze verder geen moeite mee. Als ik in de gelegenheid zou zijn geweest om meer verhalen te maken, had ik zeker enkele van hun suggesties gebruikt. Walter van den Broeck bijvoorbeeld. Ook Stefan Hertmans wilde graag meedoen, maar omdat hij aan een roman werkte, had hij geen tijd iets nieuws te schrijven. Ik had graag met hem gewerkt. Temeer omdat hij als een heel cerebraal schrijver bekend staat: wat zou hij met strip doen? Ik had een lijst met twintig namen en ben begonnen met bellen, heel simpel. Vrijwel iedereen zei meteen ja. De volgorde werd min of meer door het toeval bepaald. Deze vijf waren het eerst beschikbaar. Aan het album waarin de bijdragen zullen worden gebundeld, zal ik waarschijnlijk nog een verhaal toevoegen dat ik met Alexandro Jodorowsky heb gemaakt. Het is te lang om te worden voorgepubliceerd en balanceert op de rand van wat kan in een dergelijk tijdschrift. Jodorowsky is voor mij de goeroe van het scenarioschrijven en woont wat mij betreft op de Olympus.

In hoeverre hadden de scenaristen invloed op jouw tekeningen?

Ik vind dat deze formule alleen werkt als de eigenheid, de 'dada' van elke auteur echt aan bod komt. Elk verhaal heeft een andere tekenstijl. Het was niet de bedoeling dat ze zomaar een verhaaltje zouden schrijven, dat door mij in beeld zou worden gebracht. De auteurs waren min of meer de regisseur en ik de cameraman. Ik luisterde goed naar wat zij wilden en begon dan te werken. Soms bracht ik grote veranderingen aan. Bijna altijd gingen ze accoord, maar soms ook niet. Eric de Kuyper bijvoorbeeld, leverde in plaats van een verhaal eerder een concept voor een strip. De aanleiding was het omstreden bouwplan

voor een casino-in-zee aan de Belgische kust, bedacht door architect Bob van Reeth. In De Kuypers bijdrage kan ook koningin Fabiola het niet meer aanzien en werkt ze samen met de Britse prins-architect Charles aan een 'waardig' alternatief. De figuur van Charles indachtig, gingen mijn architectonische voorontwerpen meteen de megalomane kant op, maar dat wilde Eric de Kuyper per se niet. Het moest allemaal heel Belgisch en 'onderhoudsvriendelijk' ogen. Ik heb dat toen consequent in de tekenstijl doorgetrokken: een wat *Oom Wim*-achtig verhaal, met vriendelijk kindjes met lieve gezichtjes in vriendelijke kleuren. Het eindresultaat is zo Belgisch geworden, dat de satire zichzelf heeft ingehaald. Het oogt bijna als een strip van Standaard. Als je je bedoeling moet gaan uitleggen, is dat nooit goed. Ik twijfel nog steeds of ik het niet opnieuw zou moeten maken, bijvoorbeeld in olieverf en in een bombastische, Antoine Wiertz-achtige bonbonnière-stijl. Maar als je te lang ergens mee bezig blijft, maak je het kapot, is mijn ervaring.

Hoe kwam je aan de naam van het project?

Toen ik de opzet van de eerste verhalen binnenkreeg, was het duidelijk dat, hoewel hij niet graag zal horen, de Vlaming nog altijd van Brueghel en De Ghelderode afstamt. Al die verhalen waren grotesk, burlesk. Niemand vertelde een verhaal over mensen, of introduceerde gewoonweg een mooie vrouw... Heel anders dan in Frankrijk, waar een strip zonder mooie vrouw een doodgeboren kind is.
Omdat het voor de hand lag de lijn vanaf Brueghel, Bosch, James Ensor en Paul van Ostaijen door te trekken, heb ik *Les cuisiniers dangereux* als werktitel gekozen. Het is de titel van een cynisch en karikaturaal schilderij van Ensor, waarop te zien is hoe het hoofd van de schilder aan de kunstcritici wordt opgediend. Die zin voor het fantastische heeft in België altijd gebloeid. Je vindt die grilligheid terug in onze literatuur, onze sprookjes, onze films, de architectuur van de Art Nouveau en zelfs ook een beetje in de nevelige moeraslandschappen van Willy Vandersteen.

Over de technische uitvoering van Les cuisiniers dangereux: *je hebt de verhalen op de computer ingekleurd en het verhaal van Dominique Deruddere zelfs helemaal op het scherm getekend.*

Met tussenpozen ben ik nu twee jaar aan het project bezig. Het is verscheidene keren uitgesteld en om mijn tijd nuttig te gebruiken, ben ik gaan experimenteren met de computer. De motivatie van Deruddere om een stripverhaal te maken, was dat hij zich eindelijk de speciale effecten zou kunnen veroorloven, die bij het maken van een film financieel buiten zijn bereik liggen. Om de computer echt van binnenuit te leren kennen, heb ik het verhaal vanaf het allereerste begin, zelfs het schetsen, krassen en verbeteren, op het beeldscherm opgezet. Het is me gelukt, maar wat tijd betreft is het echt gekkenwerk. Aanvankelijk dacht ik dat je een poverder resultaat in minder tijd zou behalen, maar het is andersom: je steekt er veel meer tijd in dan in een klassieke inkleuring, maar je haalt er ook veel meer uit. Je kunt met de programma's van de computer de meest verschillende technieken mengen: opzetten in waterverf, daaroverheen een laag olie of acryl, wegkrabben, een nieuwe laag eroverheen zetten, airbrushen. Het kan allemaal, maar het is tijdrovend. Hoewel ik me afvraag wat de lezer ervan ziet, is het heel prettig om op die manier de techniek onder de knie te krijgen.

Zijn er meer nadelen aan het werken met de computer, afgezien van de tijd?

Het is verschrikkelijk traag. Tekenen is alleen interessant als je spontaan kunt werken. Als je de hele tijd moet nadenken, wordt het niets. Daardoor kun je eigenlijk alleen op lage resoluties werken, met

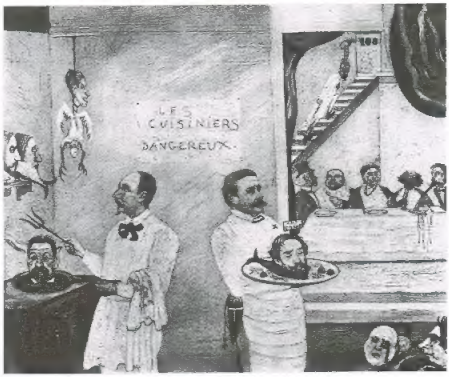

Hierboven: Les cuisiniers dangereux van James Ensor
Op deze en de vorige pagina's schetswerk voor Les cuisiniers dangereux

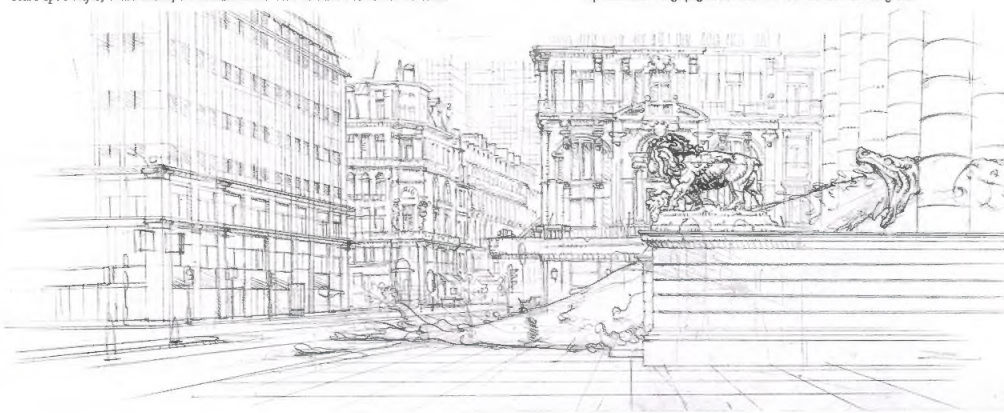

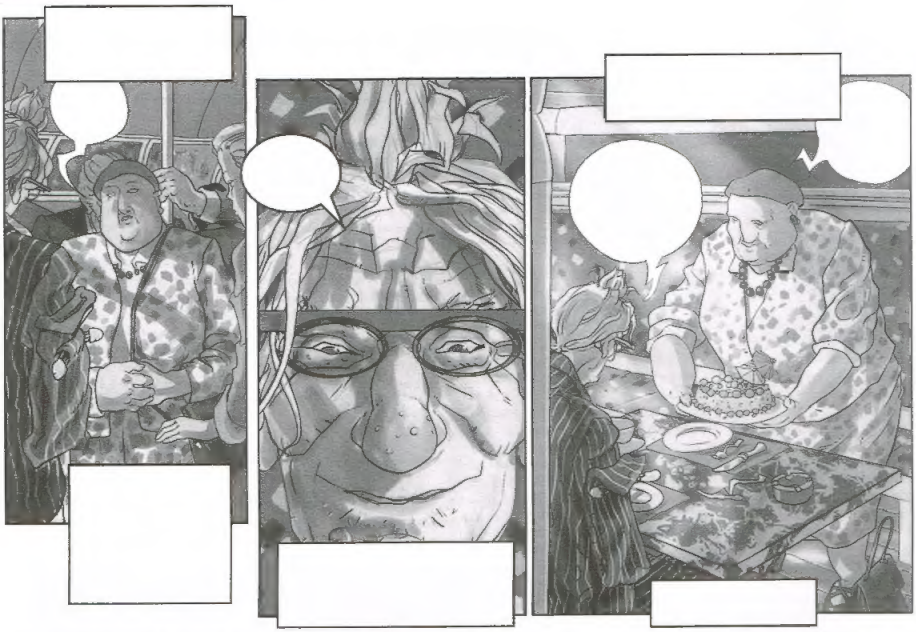

nadelige gevolgen voor de kwaliteit. Een klein plaatje betekent al gauw een bestand van twintig megabyte. Dat is niet weinig, maar nog altijd niet genoeg. Je ziet de lijnen nog steeds trapvormig verspringen. Eigenlijk zou je voor een naadloos resultaat op 800 dpi moeten werken, maar dan moet je bij elke lijn vijf minuten wachten voordat hij er opstaat. Hoe complexer je gaat werken - en dat is uiteindelijk toch de bedoeling - hoe trager de computer wordt. Uiteindelijk zit je minutenlang te wachten tot 'de verf droog' is. En als je in een bestand van dertig megabyte werkt kun je niet om de vijf minuten saven, want dan ben je de hele dag koffie aan het drinken, terwijl je computer staat te rekenen. Je werkt dus door en dan doe je die ene fatale handeling waarbij je een bom op je scherm krijgt. Systeemfout. In enkele milliseconden is een hele dag werken verdwenen. In het begin werkte ik met het zweet in mijn handen. Intussen heb ik trucjes en omweggetjes gevonden, maar twee volledige bladzijden zijn verdwenen en ik heb geen idee hoe of wanneer... Pas na een poosje ontdekte ik: Hee, die map is *leeg*... Dat is de pest van de computer: bij elke stap moet je heel goed nadenken wat je aan het doen bent.

Het werken met computer vergt grote investeringen. En striptekenen is voor de meeste auteurs al geen vetpot.

Nee, langzamerhand ontstaat een situatie, waarin uitgevers al op voorhand gedekt willen zijn en de auteur niet het enige, maar wel het grootste risico neemt. Bij grote Belgische en Franse uitgevers zie je dat al. De prijs per plaat is een symbolische vergoeding, om te zorgen dat je nog net het hoofd boven water kunt houden. Die plaatprijs wordt beschouwd als een voorschot op de auteursrechten. Elke uitgever weet wel ongeveer waar de drempel ligt, waardoor de meeste auteurs nooit aan auteursrechten toekomen. Je moet al gauw 12.000 tot 15.000 exemplaren verkopen voordat je je eerste frank auteursrechten binnenkrijgt. De oplagen van strips blijven dalen, het aanbod wordt groter en al die nieuwe media snoepen een marktaandeel weg. Het wordt moeilijker en moeilijker, waardoor de eisen steeds hoger komen te liggen. Je ziet ook steeds meer 'incest': tekenaars van naam, die aan gerenommeerde scenaristen worden gekoppeld. Er wordt meer en meer ingespeeld op vaste waarden. Eigenlijk zouden stripauteurs gezamenlijke afspraken moeten maken en een soort vakbond vormen, maar elke debutant zal dat doorbreken om aan de bak te komen. Toch zou beneden die voorwaarden niet gewerkt mogen worden, omdat niemand het dan nog kan volhouden.

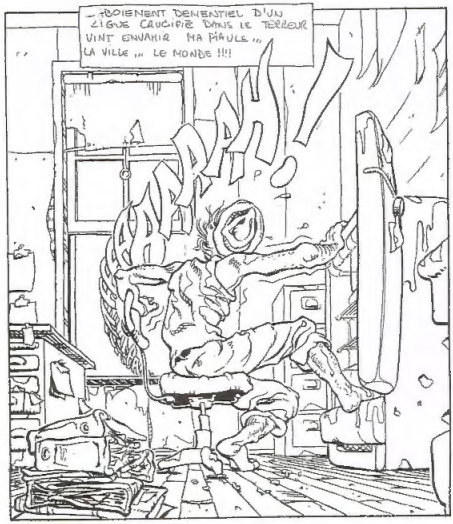

Hierboven: de strip op scenario van Jodorowsky
Bovenaan: de geheel op computer gemaakte bijdrage aan Les cuisiniers dangereux

Tot slot, wat is volgens jou de ideale strip?

Watchmen, een schitterend scenario en goed getekend. Die studio-achtige tekenstijl van Dave Gibbons is niet spetterend, maar functioneert perfect. Er zit heel veel in, dat je pas bij tweede lezing opmerkt. Iemand wees me erop dat het boek helemaal symmetrisch is opgebouwd. Er zit veel denkwerk in, enkele heel knappe vondsten en het is vooral een goed verhaal.
De voorgeschreven lengte van 44 of 46 pagina's beantwoordt aan andere behoeften dan aan die van het verhaal. Misschien komen lezers er niet doorheen als het verhaal langer is, maar als je *Watchmen* uit hebt, heb je daarmee *geleefd*.

Pieter van Oudheusden

(Advertentie)

PS GAMES

A New Vision of Magic

Flanking

Smaller, faster, smarter. A creature with the flanking ability weakens its blockers and impairs their ability to deliver maximum damage.

Phasing

Phasing allows certain lands, artifacts, and creatures to shift in and out of the game. Permanent just became a relative term.

Over 300 new cards, all-new art, and as you may have guessed, new abilities that unhinge traditional Magic: The Gathering® game play.

Mirage™ is the second stand-alone set for Magic; it furthers the story of Dominia and deepens the strategic elements of the game.

Set in the lush regions of an equatorial continent, *Mirage* boils with the intrigue of three powerful wizards and one inventive planeswalker.

A unique challenge for seasoned players, or as a starting point for beginners, *Mirage* re-invents the game of Magic.

MAGIC The Gathering®

MIRAGE™

Wizards OF THE COAST™

Available this fall where all great games are sold.
Available in 60-card starter decks and 15-card booster packs.
For information on Mirage preview tournaments in a city near you, call Wizards of the coast's Customer Service at +32 (0)14 44 30 44.
Wizards of the Coast, Belgium. Po Box 34, 2300 Turnhout.

Illustration by Scott Fisher. ©1996 Wizards of the Coast, Inc. All Rights Reserved.

Hanco Kolk wil meer

De winnaar van de Stripschapsprijs 1996 heeft meer prijzen dan kinderen. Hoewel Hanco Kolks huis gevuld is met het blijde geluid van spelend grut, leggen zijn kinderen het numeriek af tegen de inhoud van de overvolle prijzenkast in zijn studio. Na afloop van de Stripdagen in Breda kan Kolk daar nu de oeuvreprijs aan toevoegen. "Een beetje gemengd gevoel heb ik er toch wel over", *verzucht hij.* "Het is zo'n definitieve prijs. Ik ben pas 39." *De 'golden boy' aan het woord.*

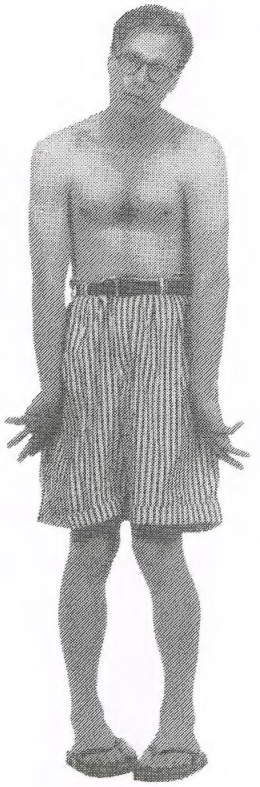

Ik vind de prijs wel wat vroeg komen. Ik heb pas negen albums uitgebracht, zoveel is dat niet.

Je hoort nu definitief bij de oude lullen.

Ja, *(lacht)* toch heb ik het idee dat ik nog maar net ben begonnen. Ik ben nog met heel veel dingen bezig die niet zijn afgerond. In de loop der jaren is het tekenen me steeds makkelijker afgegaan. Ik hoef me niet meer te sappel te maken over het tekenen van een handje. Die gemakzucht is een zware druk voor me: ik wil me blijven verbeteren. Maar de druk van hoe de buitenwereld naar me kijkt, die voel ik niet.

Voor een nieuwe generatie tekenaars ben je al lang een voorbeeld, dat weet je.

Dat is ook een van de gemengde gevoelens die ik over die prijs heb. Zo'n prijs geeft een vertekend beeld van de eigenlijke situatie. Jongetjes zien dit als realiteit. Ze komen op een stripfestival en zien tekenaars als ik glimmend achter een marktkraam zitten te tekenen. Maar dat is een verromantiseerd beeld. De waarheid is dat strip momenteel een kei- en keiharde business is, waar geschoven wordt met tekenaars en ze voor hongerloontjes worden gebruikt door de grootste schoften in uitgeversland. Dat zie je niet op zo'n festival. Daar zie je niet dat ze daags na een signeersessie weer worden uitgespuugd.
Een jonge tekenaar die vreselijk graag van zijn tekenwerk wil leven, kan haast niet anders dan voor *Rode oortjes* werken. Je moet Benny Hill-humor maken en krijgt 250 gulden voor een gekleurde pagina, waarbij dat geld ook nog eens een voorschot is op de royalties. Dus als iets in album uitkomt, levert je dat niets extra op en kan de uitgever die zelfde pagina ook nog eens in het buitenland uitbrengen. Als je dan die uitgever in een zwarte porsche voorbij ziet rijden, krijg je wat gemengde gevoelens.
Dit is de realiteit. Nieuwe tekenaars krijgen praktisch geen kans te groeien. Ze moeten in een keer doorbreken, of ze kunnen hun leven lang slijten in de bijstand of moeten als amateurtekenaar verder gaan. Dat hele opgeklopte idee dat het leven van een tekenaar leuk is, dat je mensen aan het lachen maakt en er nog mee kunt verdienen ook, dat klopt niet.

Maar was dat toen jij begon anders dan?

Begin jaren tachtig waren er èn meer bladen èn ze hadden hogere oplages dan nu. Beginnelingen kregen langer de tijd om zich te bewijzen. Het lijkt nu wel of opa vertelt over die goede ouwe tijd en ik wil echt niet idealiseren. Maar als ik kijk naar hoeveel nieuwe Nederlandse strips de laatste jaren zijn gelanceerd die een succes zijn geworden, kom ik er op één: *Haagse Harry*. En die is nota bene door de tekenaar zelf mede uitgegeven.
Ik ben heel blij met de oeuvreprijs, maar deze beloning voor mijn 'carrière' kan veel jonge stripmakers een verkeerde indruk geven van het werkelijke wereldje. Eigenlijk zijn het nu de uitgevers die dit soort prijzen moeten krijgen. Zij bepalen de stripwereld, niet de tekenaars. Kijk maar naar Dick Matena die ineens *Storm* moet gaan tekenen. Dat is echt niet zijn eigen idee, daar kwam de uitgever mee aan omdat die een succesformule uit wil melken en daar een tekenaar in schuift. Aangezien er weinig werk is, kan Matena niets anders doen dan de opdracht aannemen. Neem ook die serie van de KUB-uitgevers over steden, *Terreur in Tilburg* en die andere zooi. Daar tekenen hordes tekenaars voor hongerloontjes: 300 tot 350 gulden per pagina en dan zijn ze hun rechten kwijt. Je hebt als tekenaar geen keus, er is geen ander werk.

Het is toch niet alleen kommer en kwel? Je eigen uitgever durfde het ook aan jouw werk en dat van je vriend Aloys Oosterwijk uit te geven, zelfs in het buitenland.

Eh, ik ben sinds kort na wat onenigheid weg bij Arboris. Ik ben nu op zoek naar een andere uitgever om *Meccano* onder te brengen.

Is dat de reden dat het derde deel zo lang op zich heeft laten wachten? Twee jaar geleden werd het voorgepubliceerd in het Algemeen Dagblad. Daarna riep je dat je er niet tevreden over was en het over wilde doen. Sindsdien is het stil.

Nee hoor, ik ben de afgelopen twee jaar bezig geweest met het filmscript van *Gilette*. Het is inmiddels naar vijf regisseurs gestuurd. Die gaan er een pakketje van maken, daarop kan geld worden binnengehaald en wordt er gecast. Er is al veel geld ingestoken. Het wordt een Engelstalige film. We hebben flink aan het oorspronkelijke verhaal geschaafd. Zo kon ik het niet meer over mijn hart verkrijgen om Jean dood te laten gaan. Hij en Gilette

Peter de Wits reactie op het nieuws van de bekroning van Kolk (de Volkskrant, 30-8-96)

Ik ben striptekenaar en heb een prestigieuze prijs gekregen voor mijn hele oeuvre.
Dat is toch geweldig?
Ik denk erover om de prijs te weigeren. Ik ben 39. Deze bekroning komt veel te vroeg. Het is als een afsluiting van mijn carrière. Wat moet ik nu nog doen?
Uit uw woorden maak ik op dat er geen geldbedrag aan verbonden is?
Inderdaad.
VL

hadden het veel te gezellig samen.

Je wordt mild op je oude dag.

Misschien wel. Maar in een filmscript zit meer diepte, het zijn levende mensen. In een stripscenario is Gilette meer een symbool dan een mens. Een verschil tussen vertellen in film of strip is beweging. In film kun je beweging vertellen, alles gaat veel sneller voorbij. Daardoor moet je alles nadrukkelijker vertellen dan in een strip, opdat blijft hangen wat belangrijk is.

Ben je nu weer aan het tekenen?

Het derde deel heb ik pas weer opgepakt. Ik ben nu bij pagina vijf. Het gaat over de dood. De dood is 'in' tegenwoordig. Het heeft het zelfde uitgangspunt als de oorspronkelijke versie die in het *Algemeen Dagblad* stond. Het draait nog steeds om een burgeroorlog, alleen is de hoofdpersoon geen VN-soldaat meer. De satire slaat niet meer alleen op ex-Joegoslavië, maar nu ook op Tsjetsjenië en zo.

Drie jaar terug zei je in ZozoLala, *dat je nog een heel kenneltje hellehonden achter slot en grendel had die je in* Meccano *los kon laten. Wil je nu in het vierde deel de uitgeverswereld aanpakken?*

Nee hoor, die is veel te klein. In het vierde deel wil ik iets veel onschuldigers doen, iets met het wereldkampioenschap voetbal dat in Meccano wordt gehouden.
Maar ik ben heel benieuwd hoe we over drie jaar weer tegenover elkaar zitten. Als ik bezig ben, loop ik voortdurend tegen dingen aan die voor mij niet kunnen in de strip. Dat is ook het gegeven van het verhaal waaraan ik nu werk: in hoeverre ben je zelf een monster? In hoeverre ben je zelf in staat dingen te doen die je aanvankelijk verafschuwde? Die dingen die voor mij niet kunnen, zijn natuurlijk wel de interessante thema's. Je wilt het monster in jezelf voor de buitenwereld verborgen houden.

IK VERZORG DE SOCIETY-COLUMN VOOR LE MAIN, EEN GROOT LANDELIJK OCHTENDBLAD.
UW STUK VAN GISTEREN HEEFT ME GERUÏNEERD!
MIJN IMAGO IS STUK! MIJN CARIÈRE IS NAAR DE KNOPPEN EN MIJN VROUW ZEGT DAT IK MOET KIEZEN TUSSEN HAAR EN DE POEDEL!
* * LE MA
BOKSER HOUDT VAN POEDEL!
EXCLUSIEVE FOTO'S
PIEP!
Meccano

Het is leuker om een held te zijn die het opneemt voor beginnende striptekenaars, dan een boeman.

(lacht) Precies. Ik heb wel plannen om na de vijf geplande albums van *Meccano* iets autobiografisch te maken. Maar dat komt nog wel een keer.

Hoe verkoopt Meccano *in het buitenland?*

In Duitsland en Denemarken verkoopt het lekker. In Frankrijk echter nul komma nul. Vraag me niet waaraan het ligt. Ik geloof dat er wat problemen waren met de verspreider.

Vertalen al de prijzen die je gewonnen hebt zich in betere verkoop?

Het is zeker niet zo dat ik na oktober ineens een piek in mijn royalties-afrekening zie. Het winnen van een prijs maakt het echter wel makkelijker om binnen te komen bij bladen of produktiebureaus. Hoewel, Peter de Wit en ik probeerden eens *Mannetje en Mannetje* te slijten aan *Aktueel*. Daar waren ze helemaal niet gevoelig voor onze Stripschappenning voor *Gilles de Geus*. Zij wilden alleen maar meer naaktmodellen in de strip zien.
Ik kan echter als een van de weinigen in Nederland wel leven van mijn stripwerk. Maar het is geen vetpot. Daarom doen Peter en ik ook werk voor de televisie. We hebben nu een comedyserie geschreven voor John de Mol. Het is heel leuk om te doen, misschien zelfs wel leuker dan stripmaken. Het schrijven van het scenario heb ik ook altijd leuker gevonden dan het tekenen, dat voegt in wezen weinig toe aan de kick die je eerst hebt gehad bij het verzinnen van het verhaal. Bij het werk voor televisie sla je die ambachtelijke fase van het tekenen over.

Toch word je niet alleen gewaardeerd als verhalenverteller, getuige al die tentoonstellingen van je tekenwerk de laatste jaren.

Ik kan daar niet zo veel mee. Ik ben er sinds kort ook eindelijk uit of strips nu eigenlijk kunst zijn. Als je als criterium neemt dat kunst gesubsidieerd wordt, ben je er snel uit: niet.
Ik wil alleen maar verhalen vertellen. Die tentoonstelling die destijds is gemaakt van mijn *Casanova*-tekeningen, was ook heel anders bedoeld dan veel mensen hebben opgevat. Die tekeningen dienden als illustratie bij de verhalen. Er is nu een doosje met de steendrukken uitgebracht en daar zit ook een boekje met alle verhalen bij. Want dat is het leukste van allemaal. Daar draait het om.

Je hebt eens gezegd: als ik de Stripschapsprijs krijg, dan samen met Peter.

Ja, ik vind het ook jammer dat hij hem niet heeft gekregen. Hij is de beste humorist van Nederland, die via *de Volkskrant* ook nog eens een groot publiek aan zich heeft weten te binden. Maar goed, nu krijgt hij hem volgend jaar. Ik ken niemand die hem meer verdient.

Dat is een kritiekpunt op de prijs. Het is zo voorspelbaar wie hem krijgt.

Dat is ook wel zo. Je kan ongeveer uitrekenen wanneer je hem krijgt. Ze zijn destijds begonnen die generatie van Kresse te eren, nu zijn ze aangekomen bij mijn generatie van dertigers. Ik ben benieuwd wie er over een paar jaar nog over is om de prijs aan te geven. Neemt niet weg dat ik er heel blij mee ben. Als je dat vervelende stripwereldje met al zijn instituten er niet bijdenkt, is het echt heel leuk. Al die felicitaties die je krijgt, al die schouderklopjes, interviews, ik geniet er echt van.

Nadeel van een oeuvreprijs is wel, dat je ineens bij de oude garde wordt geschaard.

Ja, dat steekt. Maar mijn midlife-crisis had ik toch al. Ik ga rechtstreeks van mijn puberteit in mijn midlife-crisis naar het vieze-oude-mannenstadium. Ik heb nog geen motor gekocht. Dat zou pas echt erg zijn. Maar eerlijk gezegd vind ik zo'n oude met zijspan wel leuk.

De Stripschapsprijs bevestigt je in je midlife-crisis?

Ja, ik ben in mijn leven op een bepaald punt gekomen. Moet ik kiezen voor iets anders of consolideren wat ik heb?

Ben je er al uit?

Ja, niet consolideren natuurlijk.

Dus deze oeuvreprijs is voor jou meer een aanmoedigingsprijs

Ja, aanmoedigen tot het doen van iets anders. Maar ik zal wel altijd verhalen blijven schrijven. Alleen zal ik misschien meer met andere media werken. Zo is er nu een CD-Rom in de maak van *Inspecteur Netjes*. Ik zal ook altijd bezig blijven met visuele media. Ik zie mezelf geen boek schrijven Tijdens het maken van het filmscript merkte ik hoeveel moeite ik had met het beschrijven van situaties in woorden. Ik wil beeld.

Komt er nu je weg bent bij Arboris nog wel een nieuw album van Gilles de Geus?

Nee, de produktie van zo'n soort strip is ontzettend duur, bijna niet meer te betalen voor een blad of voor een uitgever. We zijn op zoek naar een manier waarop we dat kunnen financieren. Het komt wel weer, maar voorlopig niet.

Hans van Soest

Béhé: een boodschap maakt nog geen verhaal

Al acht jaar als professional in het vak en nog altijd niet doorgebroken naar het grote publiek. Dat geldt voor de Franse tekenaar Béhé. En dat ondanks goede en originele stripalbums, zoals Doodzonde *en* Dubbel ik. *Kennelijk geldt nog steeds, dat je het zonder een suksesreeks voor het grote publiek niet redt in stripland. Wij spraken met een enthousiaste tekenaar, die liefde voor het vak en commerciële overwegingen prima weet te combineren en met wie het ongetwijfeld nog wel een keer goed komt.*

Voor wie zijn albums nog niet kent, stellen we ze in het kort voor. Doodzonde *speelt zich af in een nabije toekomst, waarin een met aids vergelijkbare ziekte talloze slachtoffers maakt. De massale angst voor besmetting leidt tot ingrijpende overheidsmaatregelen, die echter misbruikt worden om een totalitaire staat te vestigen. In* Dubbel ik, *een verhaal in twee delen, blijkt een genetisch experiment met een aap veel verder te gaan dan voor de buitenwereld kenbaar is. Ook in dit verhaal wordt veel aandacht besteed aan het politieke klimaat, dat de voorwaarden schept voor een geheime operatie.* Uit liefde voor de kunst *is lichtere kost. Daarin gaat het om een student, die losjes door het leven gaat, maar bij toeval verstrikt raakt in een milieu van kunstvervalsers. In november verschijnt een nieuw verhaal van Béhé in albumvorm:* Middernacht op Rhodos. *Dat is opnieuw een tweeluik, waarvan beide delen tegelijkertijd op de markt komen.*

BIEN ENTENDU, MONSIEUR. SACHEZ QUE NOUS VOUS PRESCRIRONS LE REPOS LE PLUS ABSOLU. PRENEZ CES CACHETS MATIN ET SOIR...
PAS D'ALCOOL

In veel Franse strips wordt Parijs als decor gekozen, wanneer het verhaal zich in een Franse stad afspeelt. Bij jouw strips valt op, dat Parijs er niet in voorkomt. Uit liefde voor de kunst *en* Dubbel ik *spelen zich af in Genève en* Doodzonde *in Straatsburg. Is dat een bewuste keuze?*

Ja, ik had er geen zin in om Parijs te nemen. Dat doet immers iedereen. Ik ken niet veel strips, waarin Straatsburg voorkomt. Bovendien woon ik in Straatsburg en *Toff*, met wie ik *Doodzonde* en *Dubbel ik* heb geschreven, heeft er ook gewoond. Het was ook praktisch om Straatburg te nemen, want ik maak bij het tekenen graag gebruik van veel fotodocumentatie van de straten en de omgeving en dan is het handig in de buurt te wonen.
Voor *Doodzonde* was Straatsburg een goede keuze, omdat die strip een beetje futuristisch is en het stadsbeeld met wat kleine aanpassingen geschikt was om als decor te dienen.
Overigens kopieer ik de werkelijkheid nooit rechtstreeks in mijn strips. Ik verander van alles. In een verhaal als *Uit liefde voor de kunst*, bijvoorbeeld, komen straten voor die in werkelijkheid in heel andere wijken liggen en heb ik vaak meerdere foto's gebruikt voor de compositie van voor- en achtergrond. Ik ga graag uit van de werkelijkheid, maar gebruik die zoals ik wil.
Ik gebruik wat me van pas komt, wat het grafisch goed doet of wat ik graag wil tekenen. Dat mag ook, want ik ben striptekenaar en geen geograaf.

Wanneer ik je werk bekijk, zie ik een invloed van François Bourgeon, met name in de inkleuring.

Ja, dat klopt, maar er zijn niet veel veel mensen die dat hebben opgemerkt. In mijn werk zitten ook invloeden van Juillard, van wiens tekeningen ik houd, en in mindere mate van Bilal, al geldt dat eigenlijk alleen voor het album *Doodzonde*. Wat Bourgeon betreft, houd ik vooral van *De kinderen van de wind*. Ik vind het ook zo goed, dat hij er nooit een vervolg op heeft gemaakt. Commercieel gezien had hij makkelijk nog tien delen van die serie kunnen maken; dat zou ook verkocht hebben. Ik vind het dapper, dat hij met zo'n suksesserie is gestopt om nieuwe wegen in te slaan. Ik heb de cover van het eerste deel van *De kinderen van de wind* eens verwerkt in een plaatje in *Doodzonde*.

Ken je Toff al lang?

Van toen we nog studeerden, een jaar of tien geleden. Ik deed de kunstacademie en hij studeerde neurogeologie. Door zijn wetenschappelijke achtergrond komt in al zijn scenario's een of ander technisch thema voor. Hij doet onderzoek. Omdat hij een drukke baan heeft, doet hij erg lang over een scenario, soms wel twee of drie jaar.

Tot nu toe is een van je albums, La péniche bleue, *niet in het Nederlands vertaald. Kun je iets over dat album vertellen?*

Nadat we *Doodzonde* hadden voltooid, wilden Toff en ik aan een nieuw projekt beginnen. We hadden toen al het idee van wat later *Dubbel ik* is geworden, maar het schrijven van het scenario duurde veel te lang. Intussen moest ik ergens van leven. Dargaud heeft me toen gezegd dat men een scenario op de plank had liggen voor een album met korte verhaaltjes voor een jonger publiek, zo tussen de zeven en twaalf jaar, en dat leek me wel leuk om te doen. Omdat het heel anders was dan mijn eerdere album en op een jonger publiek gericht was, wilde ik het niet onder mijn naam uitbrengen en heb ik het pseudoniem Griesmar gekozen. Anders zouden de mensen het kopen als de nieuwe Béhé en zich bedrogen voelen. Ik heb het getekend en daarmee was voor mij de kous af. Dargaud wilde er een serie van maken, maar ik niet. Toen de buitenlandse uitgevers er geen interesse in toonden, is het projekt een stille dood gestorven.

Heeft het je moeite gekost om voor je albums een uitgever te vinden?

Nee, helemaal niet. Voor *Doodzonde* hadden we vier uitgevers, die het wilden uitbrengen. Men vond het onderwerp zowel inhoudelijk als commercieel interessant en de tekeningen waren niet slecht voor een debuutalbum. Voor *La péniche bleue* was het dus Dargaud zelf, die met het voorstel kwam. Bij *Uit liefde voor de kunst* heeft Dargaud me aangeraden kontakt op te nemen met Serge le Tendre. Hij had mijn tekeningen gezien en gezegd, dat hij iets samen met mij wilde doen. Alleen bij *Dubbel ik* was het iets moeilijker, omdat iedereen liever een vervolg op *Doodzonde* wilde hebben.
Mijn nieuwste projekt heet *Middernacht op Rhodos* en is opnieuw een verhaal in twee delen. Het is het verhaal van een Tibetaanse monnik, die met een bijzondere opdracht uit zijn klooster ontsnapt. Dat klooster wordt door de Chinezen bewaakt, want Tibet is door China bezet. Het draait om

enkele teksten met voorspellingen. De monnik moet naar Rhodos gaan om zich te ontfermen over iemand, die bij zijn aankomst op het eiland verdwenen blijkt te zijn. Dan begint het mysterie. Heeft de monnik echt een opdracht, of doet hij maar alsof? Hij blijkt een pion te zijn in een complot, waarvan hij niet op de hoogte is en waarin hij zijn eigen rol niet kent.

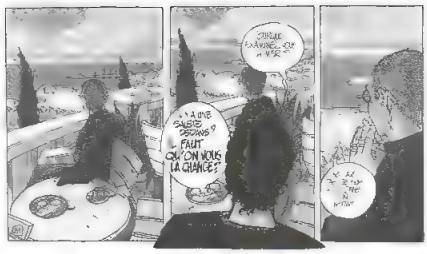

Het scenario van *Middernacht op Rhodos* is geschreven door Éric Boisset.

We hebben elkaar via Vents d'Ouest *(de Franse uitgever, red.)* leren kennen. Na *Dubbel ik* hadden Toff en ik geen concreet idee voor een nieuw verhaal. We hebben wel met elkaar om de tafel gezeten, maar het zal net als bij *Dubbel ik* wel weer twee of drie jaar duren, voordat we een nieuw scenario rond hebben. Ik ben naar Vents d'Ouest gegaan en daar heeft men me het scenario van *Middernacht op Rhodos* laten lezen en me gevraagd, of ik er iets in zag.

Je lijkt nogal bevoorrecht, om steeds zo gemakkelijk in een nieuw projekt te rollen.

Jawel, maar dat wil nog niet zeggen dat het goed betaalt. Ik heb er inderdaad geen moeite mee aan het werk te blijven, maar het kost me wel moeite genoeg te verdienen om er van te kunnen leven. Ik maak lange dagen en werk zes dagen per week.
Wat de belangstelling voor mijn werk betreft, ben ik een gemiddelde auteur. In Frankrijk worden van mijn boeken zo'n 8 000 exemplaren gedrukt. Dat is niet veel en niet weinig. Alleen van *Doodzonde* zijn er meer dan 20.000 gedrukt. Het was dus niet zo verwonderlijk, dat Dargaud een vervolg wilde. We hebben daar wel over nagedacht, Toff en ik, maar we hebben geen zinnig vervolg kunnen bedenken. Dan houdt het op. Je kunt er natuurlijk van maken wat je wilt. Je kunt de goeden gevangen laten nemen door de slechten en ze dan weer laten bevrijden door andere goeden. Zo kun je met gemak vijftig albums vullen, maar zulke vervolgen volstaan niet.
Van *Uit liefde voor de kunst* heeft Dargaud wel een serie gemaakt en op zich had ik daar best aan willen blijven werken, als ik het had kunnen afwisselen met andere dingen. Voor Dargaud was het echter alles of niets: als ik niet uitsluitend *Uit liefde voor de kunst* wilde tekenen, waren ze niet geïnteresseerd. Toen ben ik opgestapt.

Waarom heeft Dargaud die es gesteld?

Om commerciële redenen. Dargaud denkt in series en wil elk jaar een nieuw album kunnen uitgeven. Ik had geen zin om me zo vast te laten leggen. Als de scenario's in de loop van de jaren minder goed worden, zou ik het toch moeten tekenen. Één zwak scenario zou betekenen dat ik negen maanden lang met tegenzin zit te tekenen en dat wil ik niet.
Er zijn al teveel tekenaars die alles tekenen wat hen wordt voorgeschoteld. Bovendien vind ik een scenario veel belangrijker voor de kwaliteit van een stripverhaal dan de tekeningen. Ik let dus erg op het scenario. Dat moet goed zijn.
Ik neem ook de vrijheid om wijzigingen in het scenario aan te brengen. Toen ik het verhaal van Éric Boisset had gelezen, heb ik hem meteen opgebeld om door te nemen wat ik wilde veranderen. Dat doe ik altijd.

Doodzonde *en* Dubbel ik *zijn verhalen met een maatschappijkritische inslag. Probeer je in je verhalen zoveel mogelijk je eigen opinie uit te dragen?*

De aanleiding voor *Doodzonde* was onze vrees, dat een extreemrechtse beweging aan de macht kan komen door in te spelen op angsten die bij de mensen leven. Net zoals de nazi's dat hebben gedaan. Zij hebben de angst voor de macht van het jodendom gebruikt om zelf de macht te kunnen grijpen. We waren echt bang dat zoiets opnieuw zou gebeuren.

Was die angst ingegeven door politici als Le Pen?

Absoluut, zulke lui zijn een verschrikking. Ze zeggen afschuwelijke dingen, waar je werkelijk bang van wordt.
Wij vonden dat we daarover moesten schrijven. We hebben het verhaal van *Doodzonde* geschreven toen we een jaar of vijfentwintig waren. We waren toen militanter dan nu. Wanneer we dat verhaal nu zouden schrijven, zouden we het anders doen. Nu zouden we het genuanceerder aanpakken. In de huidige vorm dient *Doodzonde* tot niets. Met *Doodzonde* preken we immers voor eigen parochie. De strip bevestigt slechts die mensen in hun mening, die er toch al hetzelfde over denken als wij en zal voor mensen met een andere opvatting slechts bevestigen dat onze ideeën maar niets zijn. Van ons naïeve idee om mensen met die strip te alarmeren, te waarschuwen is dan ook niets terecht gekomen. Wanneer de boodschap er te dik bovenop ligt, is het geen verhaal meer, maar propaganda. Ik ben nu van mening dat, wanneer je fictie maakt, een eventuele boodschap erg verborgen moet blijven om acceptabel te zijn.

Hoe zit het dan met Dubbel ik? *Daar zit toch ook duidelijk een boodschap in?*

Dubbel ik is in de eerste plaats een fictief verhaal, dat zich concentreert op het hoofdpersonage. Het is niet geschreven vanuit de angst voor bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen, zoals *Doodzonde*. Inmiddels zijn we wat jaren ouder en wijzer geworden. Met *Dubbel ik* heb ik me dan ook beter geamuseerd. Er zitten strenge katholieken in, waar ik het niet zo op begrepen heb en die ik flink karikaturaal kon neerzetten. Er komt bijvoorbeeld een joint rokende non in voor.
Dat laat onverlet, dat *Dubbel ik* ook ruimte biedt voor onderwerpen, die ons tegenwoordig bezig houden. Zo is er natuurlijk de vraag, hoe ver je kunt gaan met genetische manipulatie. We hebben *Dubbel ik* niet gemaakt om te kunnen waarschuwen tegen genetische manipulatie, maar de vraag naar de toelaatbaarheid daarvan laat zich in dit verhaal wel stellen. Het gaat ons niet zozeer om de waarschuwing, maar om de vraag die ons bezig houdt en waar we zelf op door willen denken. In het vervolg zullen we vaker zo te werk gaan. Daarbij moeten echter de aktie, de intrige en de personages het zwaartepunt van het verhaal blijven. Een boodschap levert nog geen goed verhaal op; actie, intrige en personages echter wel.

Paul van Gremberghen

(Advertentie)

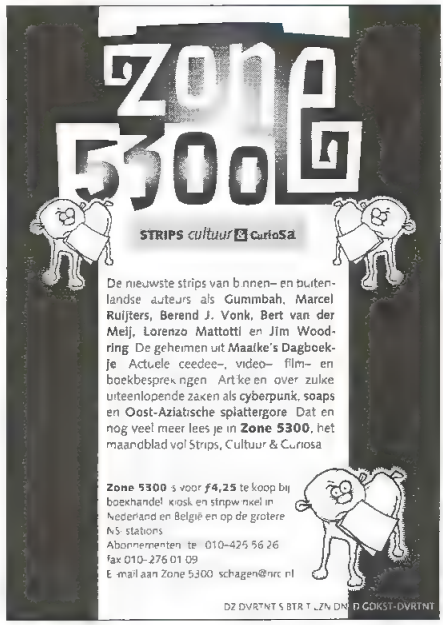
zone 5300
STRIPS cultuur & curiosa
De nieuwste strips van binnen- en buitenlandse auteurs als Gummbah, Marcel Ruijters, Berend J. Vonk, Bert van der Meij, Lorenzo Mattotti en Jim Woodring. De geheimen uit Maaike's Dagboekje. Actuele geedee-, video- film- en boekbesprekingen. Artikelen over zulke uiteenlopende zaken als cyberpunk, soaps en Oost-Aziatische spiattergore. Dat en nog veel meer lees je in Zone 5300, het maandblad vol Strips, Cultuur & Curiosa.
Zone 5300 is voor f4,25 te koop bij boekhandel, kiosk en stripwinkel in Nederland en België en op de grotere NS-stations.
Abonnementen te: 010-425 56 26
fax 010-276 01 09
E-mail aan Zone 5300: schagen@inter.nl
DE DVRTNT'S BTR T LZN DN' D GOKST-DVRTNT

Acacialaan

- B. Vranken -

Veel publikaties heeft de geboren en getogen Zeeuw Benno Vranken nog niet op zijn naam staan. Nu een vliegende start in het stripblad (Wordt Vervolgd) *is het jarenlang stil. Met de geboorte van het blad* Zone 5300, *treedt ook Benno Vranken weer wat nadrukkelijker naar voren. Aanvankelijk is zijn inbreng vooral merkbaar in de vormgeving van het blad. Het opvallende beeldmerk is van zijn hand en kenmerkend voor zijn stijl. Later verschijnen in* Zone 5300 *twee van zijn strips. In een decor van rommel en verval bewegen zich mensen die allen zonder uitzondering een zwaar leven met zich mee lijken te torsen. Getekende en verschrompelde gezichten zijn niet voorbehouden aan bejaarden. Zelfs zuigelingen is de erfzonde van het gelaat te lezen. Het handschrift van Benno Vranken is even onmiskenbaar als origineel.*

De buitenwijken van Oost-Souburg op Zondagmiddag zijn rustig. Benno Vranken is dat ook. Met zijn gezin koestert hij de landelijke rust. De kost verdient hij hoofdzakelijk met het maken van illustraties voor de wetenschapbijlage van de Telegraaf. *Het is een baan waarvoor hij niet in de roerige randstad hoeft te zitten. De fax stelt hem in staat ver buiten de schijnwerpers te blijven en dat bevalt hem wel.*

Oorspronkelijk was het een stage-opdracht. In 1985 ben ik aan de kunstacademie van Rotterdam illustratie gaan doen. Ik had het geluk dat *de Telegraaf* ook nadien gebruik van mijn diensten wilde blijven maken. Zo gauw krijg je als illustrator geen vaste aanstelling. Daarnaast doe ik ook wel andere opdrachten, maar met wisselend succes. Mijn stijl leent zich niet voor alles. Enige tijd geleden moest ik voor een uitzendbureau een reclametekening maken met van die blozende uitzend-types. Het leken echter allemaal rimpelige bejaarden. Ik weet niet hoe dat komt. Ik denk dat het mijn manier van tekenen is.

Dat zijn stijl wisselende reacties oplevert, bleek op de kunstacademie al.

Ik begon met grafische vormgeving. Na een jaar mocht ik over naar het volgende jaar op voorwaarde dat ik me nooit meer met grafische vormgeving zou bezighouden. Daar heb ik me niet aan gehouden, maar het paste inderdaad niet bij mijn karakter. Je moet zo op de millimeter werken. Als ik een werkstuk inleverde, was het schots en scheef en zaten er allemaal wijnvlekken en vingerafdrukken op. Ik ben daarna overgestapt naar illustratie en grafiek, waarin ik ook ben afgestudeerd. Nu begint typografie me weer te interesseren, maar vanuit een andere ingang. Ik kan me nu wel voorstellen dat mensen bepaalde letters of een letterbeeld mooi vinden.

Vroeger was Benno een stripliefhebber. Sinds hij zich zelf intensiever met het stripmaken bezig houdt, is de interesse wat verslapt. Zijn inspiratie haalt hij van elders. Volgens hem zijn de paden in de stripwereld te platgetreden. Alleen voor een oorspronkelijke vormgeving zoals Hanco Kolk in Meccano *toepast, kan hij nog wel waardering opbrengen. Voorheen was hij een liefhebber van het werk van Tardi, door wie hij zich in zijn beginjaren ook liet inspireren.*

Voor ik naar de kunstacademie ging, wilde ik al mijn geld verdienen met tekenen, maar ik had niet in mijn hoofd dat ik striptekenaar moest worden. Maar de strip is wel een medium waar ik steeds als maker naar toe getrokken wordt. Ik houd van films en boeken. Misschien wil ik dat op mijn manier combineren. Ik had ook filmregisseur kunnen worden, maar dat is veel arbeidsintensiever. Misschien is een stripmaker iemand die op een bescheiden manier voor zichzelf regisseur is geworden. Als je helemaal alleen een strip maakt heb je alles in eigen hand. Dat is het aantrekkelijke ervan. Als je films maakt, heb je allerlei andere mensen nodig. Daar ben ik te introvert voor. Het is duidelijk dat film en strips veel met elkaar gemeen hebben. Een story-board is gewoon een strip. Ik ben vooral liefhebber van het meer obscure werk; Oost-Europese films waar geen touw aan vast te knopen is en waarvoor niet meer dan drie mensen naar de bioscoop komen. Zo maken ze ze niet meer. Sfeer is heel belangrijk, ook in mijn werk. Een verhaal is net zo belangrijk, maar dat is nog een zwak punt van mij. Vroeger reisde ik vaak naar Oost-Europa. Daar heerste een bizarre sfeer van verval die ik ook in mijn strips probeer op te roepen.

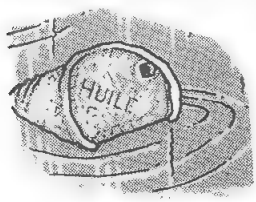

Benno Vranken maakte tien jaar geleden zijn debuut in (Wordt Vervolgd) *in het kader van een tekenwedstrijd. Casterman was enthousiast over zijn strip, maar de contacten verwaterden zonder dat het enig concreet resultaat had opgeleverd.*

Ik begon toen aan de kunstacademie en had andere bezigheden. Toch heb ik een hele laden vol met halfafgemaakte strips uit die periode.

De laatste tijd is echter de drang om strips te maken weer sterker geworden en lijkt Benno weer nadrukkelijker dan ooit tevoren aan de weg te willen timmeren. Zijn betrokkenheid bij de oprichting en start van Zone 5300 *lijkt daar niet geheel vreemd aan.*

Ik kende *Zone*-hoofdredakteur Tonio van Vugt van de academie. Toen we zo met dat blad bezig waren, dacht ik dat het ook wel aardig zou zijn om zelf weer iets te publiceren. In het blad zijn twee strips van mijn hand verschenen. Momenteel zit ik niet meer in de redactie van *Zone*. Op deze afstand is het niet goed te doen. Op het laatst was mijn inbreng minimaal. Bovendien was er discussie of de makers van het blad wel eigen werk konden plaatsen. Daar moet je toch mee oppassen.

Zijn stijl is sinds zijn eerste publicatie ingrijpend veranderd.

Ik ben uitgekeken op het vaste patroon van zes plaatjes per pagina. Ik zoek naar een tussenvorm tussen geïllustreerd verhaal en een strip. Op het ogenblik ben ik bezig een verhaal op die manier vorm te geven. Ik weet niet of zoiets al gedaan wordt, maar dat lijkt me wel wat. Zo lang het een verhaal vertelt, blijft het een strip. Maar de vraag is of het wel gepruimd wordt. Mensen zitten toch erg vastgebakken aan bestaande vormen. Als er een strip van me uit komt zal het wel in eigen beheer zijn. Geen uitgever die er zijn vingers aan brandt. Dat wil allemaal niet zeggen dat ik volstrekt geen rekening houd met de lezer. Ik wil de mensen belonen voor de moeite die ze zich getroosten. Als je je al een half verhaal lang suf piekert en er dan nog niets van snapt, dan ligt dat aan de verteller en niet aan de lezer. Ik lever geen hapklare brokken en er mag best wat moeite voor gedaan worden, maar je moet het de lezer niet onmogelijk maken. Humor wil daarbij ook wel helpen. Ik vind Berend Vonk daar heel goed in. Zijn verhalen begrijp ik niet altijd, maar de intentie waarmee hij ze maakt, spreekt me erg aan. Hij heeft de onbevangenheid om te menen dat een bepaald verhaal gemaakt moet worden en het dan ook gewoon te maken. Zelf worstel ik veel meer. Sommige van mijn pagina's kennen wel vier verschillende versies voordat ik tevreden ben. Het heeft ook te maken met mijn manier van werken. Ik maak geen voorschetsen. Ik begin met potlood te tekenen en dan blijf ik net zo lang gummen en veranderen tot ik tevreden ben en dan inkt ik. Als het eindresultaat niet bevalt, moet het helemaal over. Het leuke van het inkten is, dat je de definitieve versie ziet ontstaan onder je handen. Bovendien wordt dan pas duidelijk of de specifieke sfeer die ik in het verhaal wilde hebben ook aanwezig is. Aan de schets kun je dat niet aflezen. Ik denk dat ik daarom zo veel half afgemaakt werk heb liggen. Ik werk nu nog veel met rasters, maar het lijkt me een uitdaging om een keer puur in zwart en wit te werken om het nog sfeervoller te maken.

Toch werkt Benno Vranken niet langzaam. In anderhalve week kan hij tien pagina's tekenen. De meeste tijd en inspanning zit in het bedenken en uitwerken van het verhaal.

Zelfs tijdens het schetsen en inkten sleutel ik nog steeds aan de vertelling. Soms gooi ik de hele paginavolgorde om. De dialogen bedenken en het letteren doe ik daarom pas aan het eind.

Jef Nieuwenhuis

HAVEN
VIS
KOLEN
OLIE

Opzij voor superkreng BITCHY BITCH!

De anti-helden van Roberta Gregory

Zaterdag 1 juni jongstleden zat ze op de Haarlemse Grote Markt in een afgelegen stand weg te waaien achter een stapeltje comics. Voor de onoplettende voorbijgangers leek ze een oudere medewerker van Zone 5300, *dat de plek pal naast haar bezette. Roberta Gregory in Nederland, of hoe een slechte vliegverbinding resulteerde in een onverwacht bezoek aan de Haarlemse Stripdagen.*ZozoLala *maakte van de gelegenheid gebruik en strikte de schepper van superkreng* Bitchy Bitch *voor een fris en wrijdend interview.*

In de VS behoort Bitchy Bitch (BB) tot de weinige bekende vrouwelijke strijhelden. Het succes van BB *bekroont Roberta Gregory's langdurige inspanningen op stripgebied. De Amerikaanse (1953) publiceert haar persoonlijk getinte verhalen al sinds 1972. Haar debuut* Dynamite Damsels *was een feministische funny. Daarna verwerkte ze in strips als* Bedroom politrics *haar ervaringen als lesbienne. Het stempel gay-strip doet echter te weinig recht aan haar werk. Vrouwenstrip is een benaming die meer in de buurt komt. In* Sheila and the unicorn *schetst ze bijvoorbeeld het saaie leven van Sheila, een hardwerkende jonge vrouw die weinig plezier beleeft aan haar dagelijkse bestaan. De eenhoorn brengt daar op een onderkoelde humoristische wijze verandering in. Eveneens voor alle sexen is* Bitchy B.tch. *Deze agressieve secretaresse heeft een geheel eigen kijk op haar omgeving. Haar temperamentvolle uitbarstingen spatten van het papier af. Ze is de buurvrouw die je nooit wilt ontmoeten. Naast haar zitten in een restaurant bedrijfsonmiddellijk je maaltijd. Met een bijtend sarcasme bekijkt BB de wereld en ondanks alle humoristische flaters en agressieve uitspattingen, vindt BB toch steeds een klein vensertje dat uitkijkt op een positievere toekomst.*

Ben je op de middelbare school begonnen met tekenen?

Voor mijn gevoel teken ik mijn hele leven al. Met wisselend succes. Tijdens mijn high school-tijd ontwikkelden zich de eerste leesbare verhalen. De comics die ik kende, waren superhelden-comics en Disney-producten. Mijn vader werkte voor Disney. Hij heeft heel wat verhalen voor Carl Barks uitgewerkt. Misschien is dat de uiteindelijke reden waarom ik zo gemakkelijk in de stripwereld ben beland. Mijn strijhelden was van mijn leeftijd en een soort superheld. Hij had vleugels. Het probleem was, dat hij niet wist hoe hij die vleugsukken moest gebruiken. Zijn superkrachten kwamen op de verkeerde momenten naar boven. Deze capaciteiten leken op onhandig pubergedrag. Anti-helden hebben altijd mijn zwak gehad. Benalve het stuntelige zaten er ook politieke thema's in. Een kleine doorbraak (voor mijzelf) was het feit dat ik er homo-thema's in verwerkte. Ik heb ze nooit aan iemand laten lezen, het idee alleen al dat ze gepubliceerd zouden worden! *(grijns)* Het drong met tot me door dat iemand anders erdoor geboeid zou kunnen zijn.

Was dat je eerste interesse, het maken van strips?

Niet zozeer het maken van strips. Ik vertel mijn hele leven al. Schijnbaar ben ik als schrijver geboren. Er zitten ontstellend veel verhalen in mijn hoofd. Ik hield allerlei dagboeken bij, waarin thema's, voorkwamen als vriendschap, seksualiteit en alles wat mij al jaren bezighoudt. Schrijven zit me meer in het bloed dan tekenen. Technisch gezien ben ik beperkt in mijn tekenstijl. Soms irriteert me dat mateloos! Het tekenen kost me meer moeite dan het schrijven. Wanneer je de Drawn and Quarterly-tentoonstelling bezoekt, zie je meer kunst dan verhalen. Het tekenwerk komt eerst en daarna pas het verhaal. Bij mij werkt het andersom. Toch is dit voor mij de beste manier om mijn verhalen te vertellen. De relatie tussen tekst en tekeningen is bepalend voor de verhalen.

Zag je het maken van strips na de middelbare school als toekomstperspectief?

Er bestaan speciale tests voor scholieren. Wanneer de toekomst mistig is en ouders willen weten welke kant het uitgaat, schakelen ze een testburo in. In twee uur krijg je honderden vreemde vragen, die je naar eigen believen even vreemd kunt beantwoorden. Uiteindelijk volgt dan een computeruitdraai. De uitslag was niet verrassend voor me. Op de eerste plaats stonden artiest en schrijver.
Ik tekende mijn hele leven al, voor mijn eigen bevrediging en plezier en ben daarna gewoon doorgegaan. Het is het enige waar ik goed in ben. Het zou prettig zijn wanneer het beter betaalde. Afgelopen jaar kon ik voor het eerst van mijn comics-werk leven. Tien jaar geleden had ik niet kunnen dromen dat ik het zover zou redden. Dat ik echt van mijn strips kan leven en happenings als dit meemaak, vind ik fantastisch. Voor mij is dat vooruitgang, een positieve ontwikkeling.

Heb je ooit net zo'n secretaressebaan gehad als Bitchy Bitch?

Allerlei jobs heb ik gehad. De een nog verschrikkelijker dan de andere. Typen is een discipline die ik niet goed beheers. Ik heb voor een tijdschriftenuitgever gewerkt, waar ik de produktie verzorgde. Ooit heb ik twee jaar in een donkere kamer gezeten. Dat wens ik mijn ergste vijand niet toe. Verder nog bij een graan-elevator in de landbouw. Ik voelde ik me nergens thuis. Ik zou het vreselijk vinden wanneer ik niet zou kunnen tekenen en publiceren. Ik ben ongeschoold en het enige waar ik goed voor en in ben, zijn strips.

Sheila en de eenhoorn ziet er qua stijl eenvoudig uit: geen achtergronden en tekens maar twee plaatjes. Wat was je intentie toen je deze strip maakte?

Het is een simpele stijl. Een krantenstijl, anders is het niet mogelijk elke dag een strook te produceren. Het was een probeersel, een uitdaging om te kijken of me dat zou lukken. Nu zou ik dat niet elke dag willen doen. Het is te saai. Je hebt een *punch-line* nodig op het einde na drie stroken. Het was een sport om de stroken goed af te ronden. Ik merkte, dat langere verhalen me meer aanspreken, verhalen met een ingewikkelder verhaallijn, met meer gebeurtenissen om uit te werken.

Humor is belangrijk bij Sheila?

Zeker weten! Ik ben dol op humor. Er is veel te weinig humor in de VS. Strips zijn serieus, gewelddadig, van het superhelden-genre of SF. Jammer genoeg wordt humor onderschat. Met een grijns of grimas kan ik veel kwijt uit mijn verhalen. Zoals bij *Sheila*. Ze sluit zich af voor de buitenwereld, laat niemand toe in haar leven behalve de kat. Totdat er magie bij haar voordeur verschijnt in de gestalte van een eenhoorn. Dan ontkomt ze niet aan een reaktie. Het heeft iets van een metafoor. Hoe bijzonder sommige situaties zijn, er bestaan mensen die nooit een reaktie zullen geven.

De humor in Bitchy Bitch *is anders, harder.*

Dat zeer zeker. Al wil ik grimmige humor geen grote plaats geven. Je moet er om kunnen lachen. Soms met schaamrood op de kaken, omdat je het gevoel hebt in een spiegel te kijken. Het is niet mijn bedoeling, dat het de depressieve kant op gaat. Niet dat je na het lezen er een eind aan wil maken. Noe cynisch BB soms ook is, er komt op de een of andere manier altijd wel iets positiefs uit. Ze krabbelt steeds weer overeind.

Hoe ben je op BB gekomen?

Hoe is als een grap begonnen. Ik tekende een kort verhaal over mezelf terwijl ik strips maakte. Daar kwam een goede Roberta en een duivelse in voor. Misschien is BB wel mijn slechte karakter. Al laat ik BB in situaties verzeild raken, die ik zelf niet direkt op zou zoeken. In het eerste verhaal had ze een ondergeschikte rol. Naderhand merkte ik, dat ze het verhaal ging dragen en dat ook kon. Zo werd het een sterk karakter dat ik voor meedere verhalen kon gebruiken.

Heeft ze zich ontwikkeld sinds haar schepping?

In eerste instantie was ze een éédimensionaal karakter. Ze was alleen maar boos en schreeuwde eigenlijk alle platen vol, waar ze in voorkwam. Dat gaat op den duur vervelen. Het karakter was

voorspelbaar. Daar heb ik het een en ander in aangepast. Een personage met een jeugd biedt meer mogelijkheden. Die voorgeschiedenis maakt duidelijk dat ze uit een racistisch nest komt. Toch ontwortelt ze zich daaraan. Misschien wel via haar agressiviteit. Ze is opgegroeid in de vijftiger jaren en heeft van huis uit niet veel positiefs meegekregen. Zo haatte ze haar klasgenoten van high school. Wanneer ze hen jaren later ontmoet, doet ze een poging om die personen anders te benaderen. Minder agressief en misschien wel vriendschappelijk. Er zit duidelijk ontwikkeling in haar gedrag. Ze is socialer geworden. Dat geeft meer diepte en ook meer voldoening tijdens het werken aan haar personage. Volgens mij zit in iedereen een klein stukje Bitchy Bitch, dat maakt haar zo herkenbaar

Welke uitdagingen biedt haar personage nog meer?

Menselijke relaties zijn mijn hoofdthema's. Ik houd ervan om mensen te laten zien. Geen perfectionisten, maar personen die met en langs elkaar leven. Soms gaat dat goed en vaak gaat het mis. Dat is interessant Waarom gaat het mis, hoe werken de intermenselijke contacten?

Hoe kies je je onderwerpen? Zit daar research achter?

BITCHY TAKES A TRIP PART 3
COMIC U.S.A. ON
Bitchy arrives at Rosarita Shores Resort and she starts to have a REALLY good time (for her) when...
Hey dudes! We were found out SO CEASE Did anyone get STOLEN? Woofs to YOU Discovered this beach, the prettiest place, huh? They never bothered to check if anyone's actually STAYING here
Ohh SHIT!! That good looking guy SAW me with THE BABES. Now he thinks we're TOGETHER OR that I'm the final SHIT I'm HOT for SHIT I'll go back to my Room, he'll KNOW I'm staying here and he'll know WHERE! SHIT!!
I gotta PEE I'm HUNGRY

Ik leef mijn leven zoals het 't beste bij mij past. Dat levert verhalen op. Alle lijnen zitten in mijn hoofd. Sommige schrijvers lezen boeken, bekijken videobanden en plegen een hoop onderzoek voor een verhaal. Dat zit niet in mij. De verhalen komen vanzelf. Een nieuw stripkarakter sleept een nieuw verhaal in z'n kielzog mee. Zoals het per ongeluk vinden van BB. Haar ontwikkeling heeft veel nieuwe verhalen met zich meegebracht.
Dat is een van de feiten waar ik niet onzeker over ben: ik zal nooit gebrek aan verhalen hebben. Het is jammer dat ik moet eten en drinken om in leven te blijven. Slapen is ook zo'n automatische handeling. Wanneer dat niet hoefde, had ik genoeg tijd voor alle verhalen. Ik heb een gebrek aan tijd. Verhalen die niemand naar buiten wil bengen, of items die niet populair zijn, dat spreekt me aan. Zoals lesbische strips. Er zijn weinig *dyke comics* en ik kan er mijn eigen mening en identiteit in kwijt.
Comics in de V.S. is BB en nu bedoel ik Big Bussiness. Iets dat geen geld oplevert, zal niet snel door commerciële uitgeverijen opgepakt worden.

Is Bitchy Bitch *dan niet commercieel?*

Was dat maar zo, dan zou ik er meer aan verdienen. Afgelopen week ontving ik van een aantal lezers een reaktie op *BB*. Dat ze het goed vinden en niet wisten dat deze strip bestond. Er zijn genoeg lezers. Dat is niet het probleem. De distributie wel. Ik ben daar nog niet tevreden over. Fantagraphics zou meer kunnen doen aan promotie. De strips die het beste verkopen, zijn gebaseerd op muziek, rock en roll, zoals *Hate* van Peter Bagge. Fantagraphics is niet bijster geinteresseerd in feministische thema's. Op dit moment wordt *BB* als weekstrip gepubliceerd in een tijdschrift van Fantagraphics. Hopelijk levert dat meer lezers op die mijn andere werk eveneens waarderen.

Er komen weinig mannelijke karakters in beeld bij Bitchy Bitch.

Het bevalt me om strips over vrouwen te maken. Er zijn weinig strips over meiden en bijna tot geen verhalen over sterke vrouwen. Ik ben gewoon meer geïnteresseerd in de interactie tussen vrouwen dan dat ik bewust de mannnelijke karakters erut probeer te werken. Er zijn zoveel strips over mannen, dat het op de een of andere manier niet opvalt dat er geen of weinig vrouwen in voorkomen

Gebruik je een speciale techniek bij het tekenen van Bitchy Bitch?

Het maakt niet uit hoe je haar tekent, je kunt haar niet fout tekenen. Ik gebruik een stift. Dat werkt beter en sneller. Ze is expressionistisch en daar kan ik me goed in uitleven. Daar heb ik echt lol in! Is de ene tiet groter dan de andere, no problem. Dan staat ze scheef en corrigeer ik dat in het volgende beeld weer. Ze kan van het ene moment in het andere veranderen van een verlegen type in een hysterische trut. Haar mond wordt groter, haar borsten gaan naar beneden, haar benen wijd.... Dat werkt perfekt en schept veel mogelijkheden. Daardoor kan ik snel werken. Een heel verhaal, uitgewerkt met tekeningen en script, kost me een maand.

Is BB *een lesbische strip of bestaat er een ander hokje waar ze in past?*

Homoseksualiteit speelt een grote rol in mijn strips, maar ik heb gemerkt dat *BB* een algemeen publiek bereikt. Mijn strips kunnen, net als *Bone* van Jeff Smith, door een groot publiek gelezen worden. Ik weet dat ook mannen *BB* best kunnen waarderen.
Het is zeer zeker niet alleen een lesbo-comic, al zijn de vrouwelijke relaties belangrijk. Bij *BB* echter minder op het seksuele vlak. De superhelden strips worden bijna alleen door mannen gelezen en dan vaak nog in een specifieke leeftijdsklasse. Mainstream comics dus. Donna Barr, een goede vriendin van mij, draait het om. Zij noemt onze strips main-stream comics, omdat onze verhalen voor iedereen zijn. Donna typeert de superhelden-strips daarentegen als ADSEM: Adolescential Special Market Comics. Dat maakt duidelijk dat het alleen maar een produkt is. Iets om snel geld mee te verdienen, waarbij de verhalen ondergeschikt zijn. Misschien heb ik daarom problemen met de reakties van sommige commercieel gerichte vakgenoten. Over mijn verhalen zijn ze heel negatief. Doordat ik *BB* maak, denken ze dat ik BB ben; dat haar karakter het mijne is en dat ik een duivels persoon ben. Dat vind ik vreemd. Wanneer ik een strip niet waardeer, wil dat nog niet zeggen dat ik de tekenaar haat. Sommige collega's denken daar blijkbaar anders over.

Wil je op deze wijze verder met BB, *of werk je aan nieuwe projekten?*

BB is erg populair en voorlopig kan ik vooruit met haar verhalen. Ze is nog volop in ontwikkeling. In Duitsland is ze nu vertaald. Vandaar dat ik komende week naar Erlangen reis. Ze wordt populair en daar wil ik gebruik van maken.
Daarnaast werk ik aan *Winging it*, een verhaal over contacten tussen mensen en menselijke wezens uit een andere dimensie. Er komt bijvoorbeeld een engel in voor. Het eerste deel is inmiddels verschenen. Dat is een projekt, waar ik graag mee verder wil. Wanneer *BB's* populariteit toeneemt, kan ik eveneens verder met *Winging it*. Al wil ik geen formuleverhaal van *BB* maken. De ontwikkeling in Bitchy's karakter houdt me wakker. Dat is een uitdaging. Er zijn zo ontzettend

IT its some kind of an ANIMAL...
NO. this is a person, much like YOURSELF..
If you look into his eyes he'll give you the full picture of how he came to be here with only the HIGHEST Weals
whats WRONG with it ?
nothing.
Look on ALIEN in The EYES ?
its... GROUNDER but I'll TRUST you !
Winging it

veel goede tekenaars die het om de een of andere reden niet redden. Er is zoveel talent dat verspild wordt, of niet ontdekt. Vaak is dat een kwestie van geld en het juiste moment. Het heeft misschien lang geduurd, maar ik krijg het gevoel dat ik iets bereikt heb Sommige tekenaars zullen daar anders over denken. Het is nog marginaal, maar zoals ik al eerder zei, ik kan er nu redelijk van leven.

Denk je dat BB *bruikbaar is voor commerciële doeleinden?*

Haar karakter is te grillig voor commercialiteit. Hoogstens zullen er t-shirts verschijnen, of andere gadgets. Ik zie haar echter niet optreden in een commercial voor bijvoorbeeld maandverband. Het resultaat zou zijn, dat niemand dat spul koopt. *(lacht)*

Karin van Wylick

Het Laatste Oordeel

Dock 21 deel 1 en 2
Mounier & Rodolphe
Uitg. Talent; 48 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 14,50/BF 260.

Dat personages met een onbekend verleden het uitstekend doen in thrillers, weet iedereen sinds *XIII* (of moet ik zeggen, Ludlums *The bourne identity*?) Dat een koppel ervaren stripmakers dergelijke thrillers ongemeen spannend kan beginnen, weten we ook sinds de eerste gezamenlijke inspanningen van Vance en Van Hamme. Als we dit alles nog niet geweten zouden hebben, zou *Dock 21* opzienbarender geweest zijn. Nu bewijzen Alain Mounier en Rodolphe enkel, dat gebaande paden nog steeds het betreden waard kunnen zijn

In *Dock 21* draait het allemaal om de succesvolle Amerikaanse autoimporteur Jack Forster. Tijdens een hevige storm aan zee komen Forster en zijn vriendin Lyne terecht bij de psychiater Phileas "Boogie" Witney, die Jack onder hypnose terugbrengt naar het verleden. Tijdens die sessie dwalen Jacks gedachten spontaan af naar een duistere loods aan de haven, Dock 21. Sinds die dag krijgt Jack steeds regelmatiger en intenser flash-backs en wordt het verleden langzaam maar zeker een obsessie voor hem. Begeleid door Phileas "Boogie" gaat Jack op zoek naar sporen van dat onverwerkte verleden. Al gauw ontdekken ze dat er onbekenden zijn, die vinden dat de voornaamste charme van het verleden is dat het voorbij is...

Scenarist Rodolphe weet in de eerste twee delen van *Dock 21* de informatie over actuele en historische gebeurtenissen vakkundig te doseren. Daardoor houdt het verhaal flink vaart. De voornaamste verdienste van tekenaar Mounier is, dat hij de geschiedenis rond *Dock 21* met stemmige sepia tinten sfeervol en duidelijk afbakent van de gebeurtenissen in het heden. Het vakmanschap van beide heren - zowel Mounier als Rodolphe hebben in Frankrijk een aanzienlijke staat van dienst - doet de rest.

De eerste twee delen van *Dock 21* legden een zelfde knoop in mijn maag als die van *XIII*. Dus gesteld dat Mounier en Rodolphe niet zo gaan melken als Vance en Van Hamme, moet *Dock 21* tot een prima thriller kunnen uitgroeien. *(Toon)*

Marvano & Haldeman

Dallas Barr 1: Dodemanshand
Marvano & Haldeman
Uitg. Dupuis; 46 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 8,95

Het verhaal gaat, dat de Amerikaanse schrijver Haldeman dermate tevreden was over de stripbewerking van zijn succesroman *De eeuwige oorlog* door de Vlaamse stripauteur Marvano, dat hij besloot speciaal voor hem een beeldverhaal te schrijven. Dat werd *Dallas Barr*, waarvan het eerste deel onlangs is verschenen. Dallas Barr is tevens de naam van het hoofdpersonage van de strip, een avontuurlijke veertiger. Uiterlijk althans, want in werkelijkheid is Dallas 132 jaar. De strip speelt zich af in het jaar 2075 en in de medische wetenschap zijn verjongingskuren het experimentele stadium ontgroeid. Dankzij diverse behandelingen heeft Dallas het tot voornoemde respektabele leeftijd gebracht. De verjongingskuren moeten echter om de zoveel jaren worden herhaald en Dallas' laatste kuur is bijna uitgewerkt als hij z'n laatste cent vergokt met pokeren door de zogenaamde dodemanshand (twee paren van achten en azen, zo leert ons de inleiding bij de strip) van zijn tegenspeler. Kortom: geen geld meer voor een nieuwe behandeling en ten dode opgeschreven. Tenzij hij, het ligt voor de hand, een even gevaarlijke als dikbetaalde opdracht weet te vervullen.

Een dergelijke verhaalstruktuur, waarin de held zich feitelijk gedwongen ziet het vuile werk op te knappen, is ontelbare malen eerder gebruikt en tilt het scenario van *Dodemanshand* niet boven een dertien-in-een-dozijn-niveau uit. Het verhaal kent weliswaar aardige momenten, bijvoorbeeld wanneer Dallas in sneltreinvaart veroudert, maar heeft verder niets te bieden wat al niet veel vaker is vertoond. Marvano levert vlot getekende platen af, die prima aansluiten bij de luchtigheid van het verhaal. Lichte kost dus, waarmee de leeshonger niet lang wordt gestild. *(Paul)*

Mijnheer Servelaat neemt vakantie
Guido van Driel
Uit Oog & Blik; 55 pl.; zwart-wit; slappe kaft

Het tweede boek is altijd het moeilijkst. De auteur kan niet langer rekenen op de vanzelfsprekende welwillendheid, die hem als debutant ten deel viel. Hoewel hij pas één boek op zijn naam heeft staan en nog nauwelijks routine heeft opgebouwd, wordt stilzwijgend van hem verwacht dat hij inmiddels is uitgegroeid tot een volwaardig auteur met een eigen gezicht, een eigen stem. Hij zal moeten bewijzen dat hij meer in zijn mars heeft dan dat ene boek, dat wellicht "beginner's luck" was, gemaakt met flair en enthousiasme, zonder zich veel aan te trekken van professionele afwegingen en technische valkuilen. Ook de timing van de publicatie luistert nauw: als het tweede boek te lang op zich laat wachten, is snel de indruk gewekt dat de auteur inderdaad een eendagsvlieg was. Komt het boek te snel, dan staat hij wellicht te weinig kritisch tegenover zijn eigen werk of is hij te gretig naar succes. Een auteur van een tweede boek heeft het des te lastiger als hij zich, zoals Guido van Driel, spiegelt aan bewonderde voorbeelden. Wie *Mijnheer Servelaat neemt vakantie* bekijkt, herkent Prado en Loustal maar vooral Mattotti, in de stilistische

DE COLLECTIONEUR
ANTON DEUTEN
MARCO VAN BROEKHOVEN
HET WORDT TIJD DAT IK EENS IETS MET MIJN STRIPKENNIS GA DOEN. IK GA SOLLICITEREN BIJ ZOZOLALA
...VERGELIJKING MET HET ONBEREKENBAARHEIDSPRINCIPE VAN HEISSENBERG GAAT...
- ZOWEL ALS DE QUANTUM-THEORIE HOEWEL IK PERSOONLIJK...
JA, IK WIST HET WEL HIER BIJ ZOZOLALA HOOR IK THIJS !
ONDER TE BRENGEN BIJ PICASSO'S BLAUWE PERIODE
OP HET NIVEAU VAN DE PLOT OF EVENTUEEL...
ZOZOLALA DIT IS DE BOBO-REDACTIE !
DE ZOZOLALA IS EEN DEUR BERDERUP !
ZZZL
JETUH - JETUH - HUH HUH
ZOUK DOES ? PFFS

eigenaardigheden en in de motoriek, de houdingen en zelfs de gezichtsuitdrukkingen van de personages. Het zijn niet de slechtste voorbeelden, maar vooral de invloed van Mattotti dringt zich op. De volwassen kleuter die mijnheer Servelaat op zijn vakantie ontmoet, doet prompt denken aan de tweeling uit het eerste hoofdstuk van *Fluister*. Bovendien heet een van Van Driels personages Hansl, wat klinkt naar een moedwillige variant op de namen van Mattotti's tweeling, Fritz en Hans. Wat de haast gemoedelijke toon (verraderlijk gemoedelijk, dat wel) van zijn verhaal betreft, staat Van Driel dichter bij de melig-absurde televisiehumor van bijvoorbeeld Wim T. Schippers of *Debiteuren, crediteuren* dan bij de literaire hersenspinsels van Mattotti. De hoofdpersoon van *Mijnheer Servelaat neemt vakantie* is een kleurloze kantoorpik die om aan zijn benauwende bestaan te ontsnappen een vakantie boekt bij Droomreizen BV. Het is een vlucht voorwaarts, naar later zal blijken, en hij komt terecht in een huis met vreemde bewoners, die al even vreemde gebeurtenissen beleven. Guido van Driel vervlecht de afzonderlijke verhalen, zoals dat van de broers Diederik en Frederik of van mijnheer Servelaats verliefdheid op het fotomodel Hilde de Wilde met wie hij een kort ogenblik mocht poseren, in korte hoofdstukken tot een geheel, soms leuk, soms flauw en hier en daar nogal langdradig. Maar in de laatste pagina's, als hij het verhaal van mijnheer Servelaat definitief de melodramatische kant opstuurt, lijkt de auteur het geloof in zijn eigen absurdisme te hebben verloren. Een rationele verklaring, in dit geval een aanwijsbare oorzaak van mijnheer Servelaats geestelijke ontsporing en het moment waarop hij hem de stoppen doorsloegen, is in een verhaal als dit even dodelijk als bij de ontknoping van een bovennatuurlijk griezelverhaal. Na afloop staat de lezer, ontnuchterd, weer met beide benen op de grond. Ik geloof dat Van Driel er beter aan had gedaan zijn raadsels intact te laten. *Mijnheer Servelaat neemt vakantie* laat zich lezen als een parabel over de eeuwige misverstanden tussen man en vrouw. Tenminste, zo lees ik het, maar bij dergelijke verhalen haalt elke lezer eruit wat hij er zelf instopt - dat is hun kracht en tegelijk ook hun zwakte. Het album mist echter een kwaliteit die Mattotti's verhalen en ook Van Driels eigen debuut *Vis aan de wand* wel bezaten: ze wisten bij de lezer de indruk te wekken dat werkelijke gevoelens en emoties aan de schijnbaar onlogische inhoud ten grondslag lagen. *Mijnheer Servelaat neemt vakantie* lijkt in de eerste plaats een stijloefening van een auteur op zoek naar zijn definitieve vorm. *(Pieter)*

Van Driel

De man van de Ciguri
Moebius
Uitg. Arboris; harde kaft; *f* 25,95.

In de zeventiger jaren was ook in Frankrijk een beetje de verbeelding aan de macht. Ook in de stripwereld was de tijdgeest merkbaar aanwezig in het werk van de stripmakers en het albumbeleid van de uitgevers. In die sfeer ontstonden de avonturen van Majoor Fataal in *De Hermetische Garage*. Deze avonturen kenmerkten zich vooral door het volstrekt ontbreken van enige samenhang. Dat was niet verwonderlijk, want *De Hermetische Garage* kende geen enkel plot en werd voor de kat z'n viool weggetekend. De waarde van de strip was geheel gelegen in het feit dat het de superieure vingeroefeningen waren van een begenadigd stripmaker in de meest creatieve periode van zijn leven.
Nu is dan het vervolg verschenen in de *Verzamelde werken van Moebius*-serie. Giraud is zijn creatieve periode voorbij en vertoont enkel nog kunstjes. Daarmee is gelijk elk bestaansrecht voor *De man van de Ciguri* verdwenen. Wat overblijft, is een volstrekt onbegrijpelijke geschiedenis die kant noch wal raakt. Elke samenhang ontbreekt en nergens wordt ook maar de suggestie gewekt dat er enig verband zou moeten zijn. Personages komen en verdwijnen. Gezichten veranderen en situaties wisselen zonder enige logica. Aan lang aanwezige personages als Majoor Fataal of inspecteur Leroy heeft de lezer geen enkel houvast, doordat elke karaktervastheid ontbreekt. Wat in de zeventiger jaren nog "ludiek" was, is nu irritant geworden en het kent maar geen einde. Het erge is, dat Moebius het zelf ook wel in de gaten heeft. Op driekwart van het album verzucht een personage mismoedigd: "Enorm veel geouwehoer... De gebruikelijke filosoficometafysicospiritualistische ongein met een handjevol flauwe grappen erdoorheen..." De trieste balans is dat meneer Giraud een nieuw zwembad heeft en de lezers van dit album een kater. *(Jef)*

Moebius

Luis, de Portugees
Stassen
Uitg. Dupuis; 56 pl.; kleur; harde kaft; *f* 25,00/BF 450.

Vier jaar geleden verraste Jean-Paul Stassen de stripwereld met het tweeluik *Brieven uit de bar*. Samen met Denis Lapière verbeeldde hij de onwaarschijnlijke hefdesgeschiedenis van de Afrikaanse Célestin en de Marokkaanse Leila op oogstrelende en overtuigende wijze. *Brieven uit de bar* maakte grote indruk. Het tweeluik wekte hoge verwachtingen, verwachtingen die helaas een maatje te groot blijken voor *Luis, de Portugees*.
Het drama in *Luis, de Portugees* is klein. Op een dag snappen sociaal-rechercheurs de werkloze automonteur Luis da Casa, terwijl hij zwart aan een auto staat te sleutelen. Na deze rampzalige gebeurtenis gaat Luis met wat vrienden uit stelen en verliest hij zijn hart aan de jonge, aantrekkelijke Roerneense Dontsja. De inbraak loopt op een mislukking uit en de zo onschuldig ogende Dontsja blijkt tegen betaling oudere mannen aan hun gerief te helpen. Het is meer dan Luis aankan. Portugal lijkt voor hem de enige uitweg.

Stassen

Het thema van *Luis, de Portugees* doet sterk denken aan *Brieven uit de bar*. Stassens engagement met de - zoals het zo onheilspellend heet - tweede-generatieproblematiek van allochtonen is gebleven. Net zo min als Leila is Luis da Casa in het land van zijn vader geboren. Hoe graag Luis in zijn stamkroeg De lieve kindjes ook lofzangen op Portugal mag aanheffen; feit is dat hij zijn geliefde vaderland in heel zijn leven hooguit twee keer heeft bezocht.
Vergeleken met *Brieven uit de bar* is het zwakke punt van *Luis, de Portugees* echter de voorspelbaarheid, waarmee Stassen het gegeven uitwerkt. De ontstellende naiviteit van de hoofdpersoon Luis maakt zijn gedrag weinig geloofwaardig en al gauw doorzichtig. Bovendien was de vertelling in *Brieven uit de bar* gefragmenteerd en daardoor boeiend. De rechttoe-rechtaan chronologische opbouw van *Luis, de Portugees* is daarentegen weinig opwindend.
Ook grafisch gezien is *Luis, de Portugees* vlakker dan *Brieven uit de bar*. Op zich is het begrijpelijk, dat Stassen de haveloze oude stadswijken in *Luis, de Portugees* soberder en kleurlozer neerzet dan de tropische locaties in *Brieven uit de bar*. Zijn keuze voor een eenvoudiger lijnvoering en minder gevarieerde pagina-opbouw is echter minder gelukkig. Het maakt het toch al dunne verhaal er in visueel opzicht niet interessanter op.
Met *Luis, de Portugees* bewijst Stassen nogmaals, dat hij vakkundig een ongewone en humane strip op papier kan zetten. Helaas leveren onalledaagsheid en menselijkheid nog niet meteen een groots en meeslepend verhaal op. *(Toon)*

Lanfeust van Troy deel 1 en 2
Tarquin & Arleston
Uitg. Arboris; 44 pl.; kleur; *f* 9,95/BF 195, slappe kaft; *f* 19,95/BF 395; harde kaft.

We constateerden al eerder, dat het fantastische verhaal gouden tijden beleeft. Sommige series kenmerken zich door geweld en sinistere beelden, anderen door ontblote, meestal vrouwelijke, lichaamsdelen. En er zijn series, die zowaar humor herbergen. *Lanfeust van Troy* is in de laatste categorie onder te brengen.
Deze held, zonder hoofdletters, is afkomstig uit Troy, een magische wereld waar iedereen in het bezit is van een bijzondere gave. Lanfeust is behept met de mogelijkheid ijzer te smelten met zijn ogen. Tijdens een klus in de smidse valt Lanfeust in een bak met vloeibaar metaal. Tot ieders verbazing komt hij er ongeschonden uit. Lanfeust blijkt hogere krachten te bezitten. Na die ontdekking aanvaardt de hoofdpersoon samen met zijn verloofde Cian en haar vader de reis naar Eckmül. Daar zullen de grootste geleerden van het rijk zijn krachten onderzoeken.
Een rustig verblijf is hen echter niet gegund. Nadat een ziener zich heeft bemoeid met de toekomst van Lanfeust, besluiten de geleerden dat de jonge ijzervreter eerder een gevaar dan een ontdekking is.
Arleston heeft een wereld geschapen met een vleug van *Op zoek naar de tijdvogel*. Tarquin, van wie nog niet eerder werk in het Nederlands verscheen, heeft daar vermakelijke, semi-realistische beelden bij bedacht. Zijn dieren vertonen soms gelijkenis met de schepsels van Loisel, maar de auteurs creëren voldoende verrassingen om de serie een eigen karakter mee te geven. De flora en fauna zijn grappig vormgegeven en kennen ook wezens, die niet te vergelijken zijn met schepsels uit de serie van Loisel en Le Tendre, zoals het vervoermiddel de Petaurus.
Ook de personages zijn goed uitgewerkt. Dat iedereen Lanfeust als een uitverkorene beschouwt, bevalt de hoofdpersoon zelf maar matig. Verliefd op de blonde Cian, heeft hij het soms moeilijk met de aandacht van de donkere sensuele Cixi. Hij is niet volmaakt en dat is bij tijd en wijle hoogst vermakelijk. Op momenten dat de omgeving een heldendaad verwacht, gaan zijn akties volledig de mist in. De vrouwen zijn weliswaar niet lelijk, maar vervullen niet alleen een lichamelijke funktie in het verhaal, en dat mag voor een fantasy-reeks bijzonder heten.
Tijdens het lezen kan menige grijns niet onderdrukt worden. De humor en goed uitgewerkte personages geven deze serie duidelijk een meerwaarde. *(Karin)*

Lamy, Vatine, Cailleteau & Duval

Wayne Redlake: 500 Geweren
Lamy, Vatine, Cailleteau & Duval
Uitg. Blitz; 48 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 13,25/BF 225; harde kaft, prijs onbekend.

Met *Adios Palomita* leverden de tekenaars Lamy en Valentine op een scenario van Clémente en Rabarot een goede strip af. Het album beloofde het eerste deel van een reeks te zijn. Gesteund door de scenaristen Cailleteau en Duval komt het tweetal nu echter met een geheel nieuwe reeks aanzetten. In een meer realistische stijl dan bij *Adios Palomita* werd gehanteerd, worden de avonturen verteld van een cowboy ten tijde van de Amerikaanse burgeroorlog. In die roerige tijd was het ook in Mexico behoorlijk onrustig, dus het avontuur ligt voor het oprapen.
Duval en Cailleteau hebben een aardig verhaal weten te bedenken. Twee vrienden beginnen een kroeg in het grensgebied van Mexico. Een van hen reist vooruit om de zaak op poten te zetten en overleeft een obscure wapentransactie met Mexicaanse revolutionairen niet. De geoefende western-lezer weet dat dat om wraak schreeuwt en wordt op zijn wenken bediend. Hoofdpersoon Wayne is een mooi grimmig type, dat niet over zich laat lopen en geloofwaardig hardvochtig is in een hardvochtige omgeving. Waar het mis gaat, is bij de introductie van het vrouwelijk schoon. Aanvankelijk lijkt er niets aan de hand. Mevrouw is een hoer uit New Orleans en onbeschaamd egocentrisch. De scenaristen vliegen echter volledig uit de bocht als ze beide personages voor elkaar laten vallen. Vooral de onbehouwen Redlake gaat opeens volstrekt onwaarschijnlijk gedrag vertonen. Van het ene moment op het ander wordt hij onverantwoord begaan met het lot van de toevallige voorbijgangster en zijn smart om haar onvermijdelijke dood komt volledig uit de lucht vallen. Het scenario kent veel van zulke onwaarschijnlijkheden. Als de herberg van Redlake met kanonnen beschoten wordt, gaat zijn gaste op de eerste verdieping gewoon door met baden. Daarmee wordt helaas gelijk de geloofwaardigheid van de ontwikkelingen aan het wankelen gebracht en is er veel werk voor niets gedaan.
Ook het tekenwerk kent een onmiskenbare degelijkheid, maar wordt

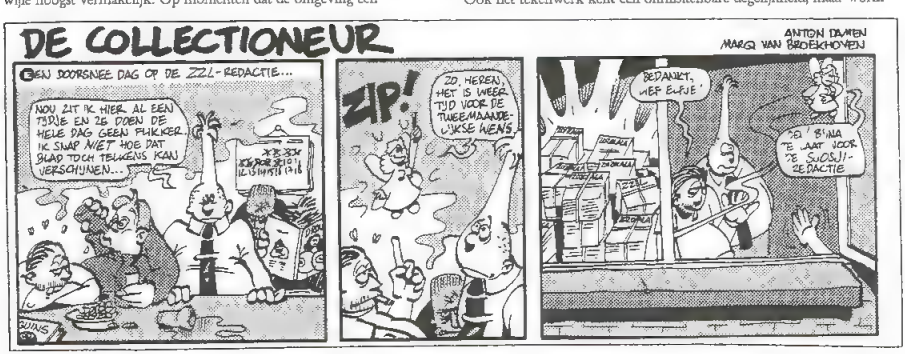
DE COLLECTIONEUR
ANTON DUMEN
MARCO VAN BROEKHOVEN
EEN DOORSNEE DAG OP DE ZZZ-REDACTIE...
NOU ZIT IK HIER AL EEN TIJDJE EN ZIE DOEN DE HELE DAG GEEN FLIKKER. IK SNAP NIET HOE DAT SLAAPTOCH TELKENS KAN VERSCHIJNEN...
ZIP!
ZO, HEREN, HET IS WEER TIJD VOOR DE TWEEMAANDELIJKSE WENS.
BEDANKT, HEP EUFJE
ZO, SINA TE LAAT OOK DE SUCCUBI-ZEDACTIE

onderuitgehaald door een pijnlijke denkfout. Vatine, die verantwoordelijk is voor de pagina-opzet, levert goed werk af. Ook Lamy heeft bij vorige gelegenheden laten zien behoorlijk te kunnen tekenen. Op de tekencursus voor gevorderden is echter net het perspectieftekenen aan de orde geweest. Lamy en Valentine hebben goed opgelet en Lamy of misschien beiden besloten het geleerde enthousiast in praktijk te brengen. Links en rechts priemen geweerlopen, paardekoppen en vrouwentieten de argeloze lezer tegemoet. Een paar keer is leuk, maar het houdt niet op. Na enkele pagina's is de lezer dermate geïrriteerd, dat plotseling opvalt dat de lichaamshoudingen door al dat gedoe van geen kant meer kloppen. Wie van het tekenwerk van Palacios *(MacCoy)* het snot voor de ogen krijgt, moet ook dit album maar ongelezen laten Wie hoge eisen stelt aan een stripverhaal eveneens. *(Jef)*

Erika
Erika Raven
Uitg. Studio Raven; 112 pl.; zwart-wit; slappe kaft; BF 195.

"Elke week in Libelle," schreeuwt het omslag van *Erika*. Het is wervend bedoeld, maar de associaties met schattige zomerbreipatronen en tachtig o-zo-gezellige tips voor de feestdagen zullen niet meteen alle stripliefhebbers doen warmlopen. Het doet bovendien denken aan die andere strip voor een groot damespubliek. Treden in *Jan, Jans & de kinderen* nog assertieve pubers, een BOM moeder en een kater met castratie-angst op, in *Erika* zijn de jaren zeventig definitief voorbij.
In *Erika* staan een ZIJ (Erika, creatief en onstuimig) en een HIJ (naamloos, tobberig en serieus) centraal. HIJ en ZIJ wonen samen op het platteland omringd door huisdieren, maken zich daar druk over de lijn (ZIJ), lusteren naar cd's (HIJ), hebben moeder op bezoek (ZIJ), doen de administratie (HIJ), rommelen in de huishouding (HIJ en ZIJ) en moeten continu het hoofd bieden aan stress (eveneens HIJ en ZIJ). Erika Raven zet haar grappen over de dagelijkse beslommeringen van HEM en HAAR snel en luchtig neer in drie strookjes. Soms valt er wat te glimlachen, maar meestal blijft het bij een vaag gevoel van geamuseerdheid. De huiselijke knusheid van o, jaren negentig - de stelletjes-humor verdraagt geen waanzin of kolder. In het huis van HEM en HAAR blijft het stil, omdat de schaterlach er onmogelijk is gemaakt. *(Toon)*

Nomad deel 1, 2, 3 en 4
Savoia, Buchet, Morvan & Chagnaud
Uitg. Arboris; totaal 136 pl.; kleur; slappe kaft; per deel *f* 8,95/BF 180.

Al het goede komt van manga. Manga verkoopt. Een gerelateerd fenomeen is de Europese of Franse manga; zoiets als Hollandse taco's of Limburgse pizza's. De serie *Nomad* is zo'n Europese manga.
Arrouan is een Nomad. Een mens, wiens geest compatibele is met de voorwerpen en wezens om hem heen. Hij kan als het ware in de materie binnendringen. Kolonel Phillips traint Arrouan en stelt hem in dienst van de VS. De Amerikanen gebruiken zijn gaven tijdens een inval bij het Brazilaanse ministerie van defensie. Arrouan komt echter in contact met zijn vroegere leven in de persoon van zijn vriendin Kalash, en vlucht. Van Brazilië reist hij naar Niger. Wanneer de politie hem oppakt wegens zijn Tarqui-uiterlijk, komt hij in contact met twee autodieven en reist vervolgens richting woestijn. Zijn vriendin Kalash is daar een berucht verzetsstrijdster. Het leven van zijn oude volk bevalt Arrouan en hij sluit zich aan bij de opstandelingen. Na een aanval op regeringstroepen wordt hij gevangen genomen en belandt in een concentratiekamp. Kalash bereidt een bevrijding voor. De zaak loopt volledig uit de hand en uiteindelijk vlucht iedereen een andere kant de woestijn in.
Techniek is prominent aanwezig in *Nomad*. De machines zijn glad vormgegeven, wat de gelikte kleuren (air brush) versterken. Blauw, groen en rood komen naar voren bij machines en gevechtssituaties. Alle nuances geel komen in beeld wanneer het de Toearegs en de woestijn betreft. Gedoseerd wisselen de makers het machinegeweld af met beelden van een andere orde. In deel twee komt bijvoorbeeld het leven van de Toearegs in beeld. Vijf platen, waarvan drie zonder tekst, vormen daar een rustpunt in het verhaal. Deze techniek hanteren de auteurs in alle albums en dat maakt het avontuur leesbaarder. Boeiend zijn de drie mannelijke wezens uit Arrouans interface. Zijn binnenwereld herbergt deze drie "beschermengelen," die hem op moeilijke momenten terzijde staan. Met behulp van dit drievoudige geweten leert Arrouan zijn mogelijkheden kennen.
Of *Nomad* tot de manga's behoort? In elk geval worden er geen vrouwen in verkracht door buitenaardse wezens. De albums zijn niet in zwart-wit uitgegeven. De gezichten vertonen niet de poppenge gelaatstrekken, die personages in manga's typeren Conclusie : *Nomad* is een boeiende science-fictionserie, met prachtig tekenwerk. Het etiket manga wordt niet altijd op de juiste albums geplakt. *(Karin)*

Duval & Dubois

Het kleine volkje 1: Bonnie Tom
Duval & Dubois
Uitg. Geknipt Papier; 44 pl.; kleur; harde kaft; *f* 28,95/BF 495.

De rij fantasy-reeksen van Franse makelij wordt steeds langer. Een van de laatste toevoegingen in dit genre is *Het kleine volkje*. Op het eerste gezicht lijkt *Bonnie Tom* een Robin Hood-achtige vertelling te zijn, waarbij de struikrover al vrij snel gevangen wordt gezet en de rest van het verhaal zich toespitst op de voorbereiding van zijn bevrijding. Bonnie Tom, de Robin Hood van deze strip, komt in een enorme kerker terecht, die is gepikt uit *Het land van Langvergeten*. Het decor bestaat uit de zelfde gangen, zalen en kettingen als de onderaardse gevangenis, waarin we eerder fotograaf Thierry Jolinon hebben zien rondlopen. Niet bijster origineel dus, en dat geldt ook voor het fantasy-element, dat aan het einde van deze eerste episode wordt geïntroduceerd. Voor de bevrijding van Bonnie Tom doet zijn vriendinnetje een beroep op de elfenwereld en trommelt zij een legertje zogenoemde Pixies op. De bevrijding zelf wordt uitgesteld tot deel twee. *Bonnie Tom* wordt op vakkundige wijze verteld en in beeld gebracht, daar niet van, maar we hebben het allemaal al eens eerder gezien. De strip voegt niets aan het genre toe en het jatwerk uit *Het land van Langvergeten* is bepaald geen bewijs van originaliteit. Wie verzot is op fantasy zal zich met dit album nog wel vermaken, maar ieder ander mist niets door het te laten liggen. *(Paul)*

Straatmussen
Andrï
Uitg. RdH; zwart-wit, harde kaft met linnen; *f* 20,00.

Zo nu en dan duiken ze op: met liefde in elkaar geknutselde albums, in een hoekje van de stripwinkel verstopt, achter negen andere boeken, in een kabouterkleine oplage. Het album zou je niet zijn opgevallen als met toevallig een andere klant in de winkel een van die negen albums uit het schap trok, waardoor het boekwerkje bloot kwam te liggen. *Straatmussen* is zo'n lot beschoren. Te vondeling gelegd in een handvol stripspeciaalzaken, verpakt in een onopvallende grauwe, linnen kaft. Gemaakt voor een klein publiek, dus in de verste hoek geplaatst, op de hoogste plank. Onbereikbaar voor de doorsnee klant. Maar hoe onrechtvaardig kan het lot soms zijn, want *Straatmussen* verdient een prominente plek in de etalage.

Maaikes reactie op de verdachtmakingen van De collectioneur in de vorige Zozot ala

DE STRIPDOKTER
IK BEN HIER VOOR MIJN OMA ZE HEEFT EEN KWAPO TE INGEWIKKELD
EH IS U DINO ZAURUS OM ME MAAR STAAN.
IK BEN AAN GEVALLEN DOOR BOZE JOSSI LEZERS
OH GOD EHE NOU
WAT IS ER MET U GEBEURD NEVEROV?
"BEN BETROKKEND DOOR MARO VAN BROEKHOVEN"
DE SCHOFT

(Advertentie)

BZZLLETIN

Literatuur en het stripverhaal

Met het definitieve artikel over het werk van Jacques Tardi (door Pieter van Oudheusden) en over de *Eric de Noorman*-serie van Hans G. Kresse (door Hans van Daalen). Verder een uitgebreide bespreking van de anti-superheldenstrip *Watchmen* (door Anton Damen), aandacht voor het 'Duistere steden'-project van het eigenzinnige Belgische duo Schuiten en Peeters en voor de Bovenbaasverhalen van Marten Toonder (door A.H. den Boef). En met daarnaast: een verguisde strip van schrijfster/essayiste Charlotte Mutsaers, Egypte in het stripverhaal en persoonlijke bijdragen van o.m. Hiske Dibbets, Atte Jongstra, Rob Schouten, Louis Ferron

ISBN 90 5501 357 9 f 12,50

VERKRIJGBAAR IN DE BOEKHANDEL of
DOOR OVERMAKING VAN f 12,50 + f 5,00 PORTOKOSTEN
OP GIRO 3930420 T.N.V BZZLLETIN TE DEN HAAG

Andrî

Auteur Bruno Andrî schetst het mensonwaardige bestaan van straatkinderen in Atananarivo, de hoofdstad van Madagaskar. Twee kinderen sparen het brood uit de mond om een gevonden baby te laten overleven. Dit nadat de ouders door volkomen willekeur om het leven zijn gekomen.
Andrî heeft met zijn album een aanklacht tegen het onrecht in de wereld willen schrijven. En hoewel hij niet overal even geloofwaardig is - zo zijn de twee hoofdpersoontjes wel hele heilige boontjes - slaagt de auteur voldoende in zijn opzet. Temeer daar hij zijn verhaal met indringend realistische tekeningen op papier heeft gezet, die hier en daar erg doen denken aan die van de inmiddels overleden Franse tekenaar Auclair. Ook op Andrî's tekeningen is wel wat aan te merken, hier en daar wringt de anatoie van de figuren. Als geheel oogt *Straatmussen* echter bijzonder professioneel. Een dikke voldoende. Dat kan van een hoop albums die nu prominent in de etalage staan niet worden gezegd. Hoeveel onrecht kun je als koper weerstaan? Andrî verdient beter. *(Hans)*

Zeker Lezen

Watchmen deel 1 t/m 6
Gibbons & Moore
Uitg. Baldakijn Boeken; totaal 384 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 16,95 per deel.

Ooit werden de straten van Amerika schoongehouden door superhelden. Ze zuiverden de steden van het uitschot, het afval van de aarde. Maar de superhelden werden oud en een nieuwe generatie moderne helden volgde hen op. Zij zetten het werk voort en bevochten de vijanden van de wet, hun wet. Geleidelijk dringt zich bij de bevolking de vraag op wie de superhelden eigenlijk controleert. *Who watches the watchmen?* Een nieuwe, federale wet wordt ingesteld. De superheiden mogen niet langer naar eigen goeddunken het kwaad bestrijden. Ze treden in overheidsdienst of gaan met pensioen. Alleen Rorschach legt zich er niet bij neer. De gemaskerde wreker zet zijn kruistocht voort. Want de wereld staat in brand. De Derde Wereldoorlog staat op het punt van uitbreken. Iemand moet toch iets doen? Wanneer oud-collega The Comedian wordt vermoord, ziet Rorschach de zin van zijn missie bevestigd: iets of iemand is op de voormalige superhelden uit. Een complot?
Dit is de rode draad van de beste comic-serie die de Amerikaanse markt ooit zag. Vergeet het geploeter van menig comic-scenarist die vruchteloos probeert op geloofwaardige manier een twijfelende superheld op middelbare leeftijd neer te zetten. Vergeet de krampachtige wijze waarop stripauteurs een 'moderne' superheldenstrip proberen te maken met geschilderde pagina's, gezochte verhalen en voorspelbare karakterontwikkeling. *Watchmen* is niets van dit alles
Scenarist Alan Moore en tekenaar Dave Gibbons hebben een volkomen geloofwaardige wereld geschapen. De wereld zoals die nu zou kunnen zijn, waarin de geschiedenis op logische wijze anders is verlopen. Een wereld van mensen en niet van stripfiguren. De rode draad van het verhaal dient niet alleen om dat menselijke aspect van de vertelling te ontwikkelen, maar ook als basis voor tientallen synchrone verhaallijnen. Deze grijpen op natuurlijke manier in elkaar, zonder dat de compositie ergens geconstrueerd overkomt.
De strip is vergeven van (verborgen) symboliek en verwijzingen naar de ontknoping van het verhaal, zonder dat dit ook maar ergens stoort. De ontknoping zelf is rondut ziek. Door de genïale constructie van de auteurs, maar meer nog door de wrangheid van het drama. Een maar al te geloofwaardige wrangheid. Het is al eens eerder gezegd: *Watchmen* maakt iedere andere superhelden comic overbodig. Helaas is daar nog niet iedereen van doordrongen. *(Hans)*

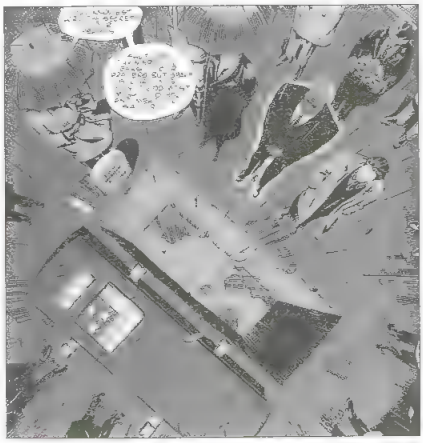

Gibbons & Moore

Agenda

Het Chassétheater en het Turfschip in Breda zijn het weekeinde van **12 en 13 oktober** wederom het woelige toneel van de **Bredase Stripdagen**. Digitale strips is dit jaar het thema. Er zal worden gedemonstreerd hoe computers bij het maken van strips ingezet kunnen worden. Ook bezoekers zullen daarbij achter de monitor plaats kunnen nemen. De enige tentoonstelling die bij het ter perse gaan van deze *ZozoLala* vast stond, is die van het werk van **Gerard Leever** ter gelegenheid van het verschijnen van diens *Gleevers dagboek*. Naast enkele andere exposities zal er ook een strip- en een flippo-ruilbeurs plaatsvinden, beleven twee video's van Warner Bros hun première en presenteert stripwinkel Professor Ich hoe stripwinkels in een franchise formule kunnen functioneren. De Stripdagen zijn van tien tot vijf uur toegankelijk voor *f* 10,00. Mensen onder de één meter vijftig betalen de helft. Zaterdagavond kan iedereen bovendien terecht in het Bredase muziekhuis Para. Daar viert de redaktie van **Zone 5300** het heuglijke feit, dat ze al vijfentwintig nummers lang het interessantste stripblad van Nederland in elkaar zet. De muziek wordt verzorgd door De E-Tones en De Enge Buren. De zaal gaat open om 21.00. Entree: *f* 12,50.

In de expositieruimte van Mekanik Strip te Antwerpen (St. Jacobsmarkt 73; 03-2342347) is van **24 oktober tot en met 15 november** het nieuwste werk te zien van **Eric Joris** onder de titel *Les cuisiniers dangereux*. Over dit projekt kun je voorin deze *ZozoLala* meer lezen. Van **21 november tot 31 december** is het de beurt aan **Jan Bosschaert** met *Diabolo*, een tentoonstelling vol pikante duivelinnetjes en ondeugende duiveltjes. Deze expostie was eerder aangekondigd voor september, maar ging toen niet door.

Galerie Lambiek biedt **van 27 oktober tot en met november** een overzicht van het werk van de toonaangevende retro-stripmaker **Yves Chaland** (1957-1990). Voor **decembe**r staan de tweehonderd mooiste schetsen van **Marc Smeets** op het programma. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam; 020-6267543).

In België bruist het eeuwfeest van het beeldverhaal vrolijk door. Twee interessante tentoonstellingen zijn reeds weken geleden geopend, maar lopen nog steeds. Het gaat om **Le Lombard, vijftig jaar creativiteit** met originelen van de auteurs van - es war einmal - het weekblad *Kuifje*. Nog **tot en met 14 december** te zien in het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal te Brussel (Zandstraat 20; 02-2191980). De andere tentoonstelling is gewijd aan het werk van de Zwitser **Rodolphe Töpffer** (1/99-1846), een van de pioniers van het beeldverhaal. Nog **tot en met 2 november** te zien in het Brusselse Museum van Elsene (Van Volsemstraat 71; 02-5119084) en extra de moeite waard, omdat Töpffers strips nauwelijks in druk toegankelijk zijn.
Nieuwe eeuwfeest-evenementen zijn er ook genoeg. De **hele maand oktober** exposeert Galerie Mekanik Strip (St. Jacobsmarkt 73, Antwerpen; 03-2342347) originelen van het Britse wonderkind **Dave McKean**. Nog zo'n grootheid, zij het wat ouder, staat centraal op

Tout Wasterlain, te zien in Charleroi

De geboorte van Blake en Mortimer, vijftig jaar geleden, van 8 oktober tot en met 4 januari 1997 te bezichtigen in het **B.C.B.** Andere exposities: **Tout Wasterlain** (**4 oktober t/m 24 november** in het stadhuis van Charleroi, Place Charles II; 071-230298) **De elf laureaten van de Bronzen Adhemar** (**5 oktober t/m 2 november** in Cultureel centrum De Warande, Warandestraat 42, Turnhout; 014-419494), **Macherot, de kleine wereld van Notenschelp** (**13 oktober t/m 8 november** in De Post, Muntcentrum, Brussel; 02-2262111), **De stripzegels in België** (**13 oktober t/m 8 november** eveneens in De Post), **Een diner in Kinshasa** (werk van jonge Zaïrese stripmakers van **22 oktober t/m 30 november** in het B C.B.), **Retrospectieve Michel Vaillant** (**25 en 26 oktober** op het Brussels Retro Festival, Tentoonstellingspark, Paleis 5, Brussel; 02-5820857) en **Hausman: Een toverwereld** (**1 t/m 30 december** bij Mekanik Strip).

Naast exposities vinden er ook andere activiteiten plaats. **5 en 6 Oktober** is Durbuy het toneel van het jaarlijkse **Stripfestival Durbuy** (info: 086-212428). **22, 23 en 24 november** vindt een vergelijkbare **grote stripbeurs** plaats in Charleroi (Palais des Expositions; 071-276742). **Van 1 november t/m 30 december** is er - verzamelaars opgelet! - in **Hotel Eurovillage** (Karel de Grotelaan 80, Brussel; 02 2308555) een **verkoopexpositie van stukken uit privé-collecties** ten bate van de Nationale stichting voor onderzoek naar hartziekten bij kinderen. Voor de fijnproevers is er, tot slot, **19 oktober** a.s. een groot internationaal colloquium over **De oorsprong van het stripverhaal: voorlopers en ontdekkers** in het B.C.B. Nooit eerder werden zoveel vooraanstaande striphistorici in een panel verenigd. Aanwezig zullen zijn: David Kunzle (auteur van de telefoonboekband *History of the comic strip, the 19th century*), Thierry Groensteen (directeur van het Franse Centre national de la bande dessinée et de l'image), Hans-Joachim Neyer (directeur van het Duitse Wilhelm Busch Museum), Paul Gravett (directeur van de Britse Cartoon Art Trust), Patricia van Summeren (samensteller van een tentoonstelling over de Belgische mannekensbladen), Nop Maas (auteur van een boek over de Nederlandse strippionier Jan Linse - wie? -) en Antonio Martin, dé autoriteit op het vlak van de Spaanse stripgeschiedenis. Voor het eeuwfeest is dit het uur van de waarheid, want ligt de oorsprong van de strip nu werkelijk honderd jaar geleden, of valt er eigenlijk niets te vieren? Voor BF 350 discussieer je mee. In de loop van het jaar zal naar aanleiding van dit colloquium een boek verschijnen.

In het weekeinde van **16 en 17 november** vinden in cultureel centrum A. Spinoy te Mechelen de **tweede Mechelse Stripdagen** plaats. Behalve met de originele naam van het festival, worden de bezoekers ook verrast met

(Advertentie)

pamflet en gedicht
hoop en wanhoop
magie en realisme

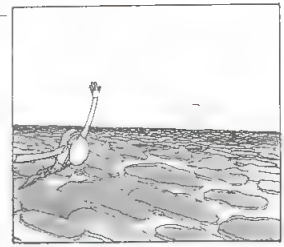

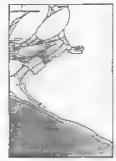

Een moederkoekje van eigen deeg
Ontdek zelf het unieke vertellerstalent
van Gnoe in dit dubbeldikke album. Nu
verkrijgbaar bij de betere stripspeciaalzaken

tentoonstellingen, signerende tekenaars (in ieder geval André Benn) en stands vol stripalbums. Het cultureel centrum ligt aan de Sint-Romboutstoren. Informatie is te verkrijgen op telefoonnummer: 015-550533.

PrikBord

Niet alleen het publiek, maar ook uitgeverij Dupuis is ingenomen met de Vrije Vluchtreeks. De tevredenheid van Dupuis resulteert vanaf januari in een nieuwe, soortgelijke reeks met de titel **Vrolijke Vlucht**. De nieuwe reeks zal humoristische strips voor een volwassen publiek herbergen. Net als bij de Vrije Vlucht hebben de stripmakers veel vrijheid, zij het dat ze hun humor "niet te schunnig" mogen maken. Een enigszins wonderlijke opdracht, wanneer we bedenken dat **Yann** en **Hardy** met twee titels uit hun hoerenhumor-serie *Titus en Pypelyn* (voorheen *Lolo en Suzette*) het spits voor de Vrolijke Vlucht afbijten. Naast *Titus en Pypelyn* biedt de Vrolijke Vlucht begin volgend jaar ook bewerkte sprookjes op scenario van Yann en humor van **Bryan Basset** en de Zwitser **Zep**. TD

Als het nazinderen van de zomer plaats maakt voor het herfstig vallen der bladeren, kunnen we er zeker van zijn dat volgens de zelfde natuurwetten de nominaties voor de **Strïpschapprijzen** bekend zijn geworden. Winnaar van de Strïpschapprijs voor zijn gehele oeuvre is dit jaar **Hanco Kolk**, zoals je elders in deze *ZozoLala* uitgebreid kunt lezen. De nominaties in de categorie "Oorspronkelijk Nederlands" zijn voor **Gilles de Geus 7: Willem de Zwijger** (wederom Kolk), Willem Vleeschouwers **De wraak van de dikke Ong** en - verrassend - Mark Retera's debuut **Dirkjan 1**. In de categorie "Oorspronkelijk buitenlands" zijn Jeff Smiths **Bone 1**, Girauds **Mr. Blueberry** en Davodeau's **De stroman** de kanshebbers. De Jaarprijs voor bijzondere verdiensten, tenslotte, is dit jaar toegekend aan de **initiatiefnemers voor het Nederlands Stripmuseum**. Hoewel het museum vooralsnog enkel als maquette realiteit is, waardeert de jury het feit dat de initiatiefnemers "aan een groot publiek weten duidelijk te maken dat ook het stripverhaal een kunst is die een eigen museum verdient." TD

Inktvis Produktie

Het rommelt weer eens in comic-land: op 1 juli jl. heeft **Diamond**, de grootste distributeur van comics in de V.S., Capital overgenomen. Capital is de op een na grootste distributeur, zodat Diamond nu vrijwel een monopoliepositie inneemt. Diamond is hier te lande vooral bekend als de uitgever van *Preview*, een maandblad waarin nieuw te verschijnen strips worden aangekondigd. Capital deed hetzelfde met haar maandblad *Advance Comics*, dat inmiddels als gevolg van de overname heeft opgehouden te bestaan. Het huidige Diamond zou weleens nadelige gevolgen kunnen hebben voor de verspreiding van uitgaven van de zogenaamde *independents*, de kleine uitgeverijen als Fantagraphics, Kitchen Sink en Drawn & Quarterly. De oplagen van hun uitgaven zijn immers veel te laag voor Diamond om interessant te zijn. PvG

Ten onrechte kondigden we in ons vorige nummer het derde deel aan van de *Genesis-sage* van **Storm**. De wens zal wel weer de vader van de gedachte zijn geweest. Onze teleurstelling was dan ook groot toen we de *SjoSji* doorbladerden. We werden geconfronteerd met een soort spin-off die zich afspeelt in de periode vóór Pandarve Martin Lodewijk zorgt gelukkig nog steeds voor het verhaal, maar de tekeningen zijn van de hand van de volstrekt onbekende John Kelly. Voor de Don-fans is het even slikken, en niet alleen voor hen De redactie van *SjoSji* weet over de nieuweling uit Engeland weinig te melden. Het contact verloopt via Lodewijk en Lawrence. Wel worden de geruchten dat het een schuilnaam van Dick Matena is door de *SjoSji*-redaktie nadrukkelijk ontkend. In het verleden is een dergelijke samenwerking wel ter sprake geweest, maar nooit realiteit geworden. Ook het bericht dat het Lawrence junior zou zijn, blijkt niet te kloppen. De echte *Storm*-liefhebber blijft niets anders dan berustend te wachten tot de meester klaar is met zijn tekenwerk. JN

Geheel vernieuwd Storm van John Kelly

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN JULI EN AUGUSTUS

SERIES

1 Lanfeust van Troy 2: Thanos de Ongemanierde
2 Ravian 16: Gijzelaars van het Ultralum
3 Dossier Michel Vaillant 2: Jacky Ickx
4 Jessica Blandy 12: Als een gat in het hoofd
5 Gilles de Geus 7: Willem de Zwijger
6 Yoko Tsuno 21: De poort van de zielen
7 Farao 7: De vuren van de zee
8 Largo Winch 7: De furcht van Makiling
9 De barbaren 3: Viking-odyssee
10 Het kleine volkje 1: Bonnie Tom

"Franka wordt net als Storm f 12,95! Die melkkoetjes van Big Balloon komen nog eens droog te staan."

"Big Balloon geeft Dirkjan uit! Wat een riscovolle onderneming voor deze op zeker spelende uitgeverij. Hopelijk ondergaat deze serie niet het zelfde lot als Soaperman, Elno, Gilles de Geus, Het Felix Flux Museum, enz.

OVERIG *)

1 Louis, de Portugees
2 Wayne Redlake 1: 500 geweren
3 De tanden van de haai
4 De stroman
5 De onzichtbare man 2
6 De man van nergens
7 CD-ROM Franka
8 Archief Franquin
9 Gilles de Geus: Dossier editie Willem de Zwijger
10 Salto's van het grauw

De Z-Lijst komt tot stand, dankzij de volgende winkels: Het B-Gevaar, Balloon Express, Bul Super, De Boekenhalle, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het Land van Langvergeten, Leidse Stripshop, Mieke's Stripjes, Noord, Paard van Troje, Plok. strips en en.. dingen, De Poort, De Rat, Snoek, De Strieg, 't Stripple.
Ook het uitvoerige commentaar is van de deelnemende winkeliers.
***) De lijst "Overig" omvat one-shots, tweeluiken en trilogieën.**

Wie het al heftig vindt dat op de *Franka* CD-ROM geluidseffekten bij de stripalbumplaatjes zijn gevoegd, moet eens over de grenzen kijken. In de V.S. is men een stuk verder. Daar introduceert uitgever Byron Preiss deze maand de eerste **virtual comics**. Voor $ 9.95 biedt deze uitgever een Comics/Game Pack aan, bestaand uit een comic van 32 pagina's en een CD-ROM. Op de CD-ROM staan 22 interaktieve strippagina's, die de lezer onder meer de mogelijkheid bieden zelf in bepaalde ruimten van de strip rond te lopen en deze te verkennen. Het schijfje bevat natuurlijk ook een arcade-spel, dat van de strip is afgeleid. Het

projekt gaat van start met drie miniseries van elk drie delen, die helaas niet meer hebben te bieden dan doorsnee-superheldengedoe. Niettemin een leuk idee. PvG

Het **derde** nummer van **Verdomd, Goed Tijdschrift** bevat ondermeer het laatste deel van *Fantasie zal heersen* door Stief Desmet. Verder korte verhalen van Gnoe, Kees Smits en Steven de Rie. Het interview in dit nummer is met striptekenaar Ptiluc, bekend van zijn bij vlagen geniale rattenstrips. Dat belooft weer een mooi nummertje te worden. HvS

La familia Burrón © 1997 Televisa, S.A. Issue no. 39 (August 17, 1997)

Een van de spaarzame illustraties uit Not just for children

In de Latijnsamerikaanse wereld zijn beeldverhalen ongekend populair Langzamerhand dringt dit gegeven door tot de westerse striplieffebber. In Haarlem konden we kennis maken met Braziliaanse helden, nu zijn de Mexicanen aan de beurt. Onlangs verscheen **Not just for children - The Mexican comic book in the late** 1960s **and** 1970s van de hand van **Harold E. Hinds Jr.** en **Charles M. Tatum** (ISBN 0-313-25467-2; $ 55.00).

De auteurs werden in 1975 door een van hun studenten geattendeerd op strips Zijn stelling was dat de heren professoren, wilden ze werkelijk kennis nemen van de Mexicaanse cultuur, comics moesten lezen. Geen Amerikaanse superhelden, maar originele Mexicaanse producten. De auteurs behandelen stripmakers als Rius, die *Los Supermachos* produceerde en de serie *Kalman*, zeer populair in Mexico. Bij elke strip die ze bespreken, noemen ze de invloed die het beeldverhaal heeft, of had op de Mexicaanse samenleving. In leesbaar Engels komen zo acht bekende series aan bod. Jammer is, dat er in *Not just for children* weinig tot geen illustraties zijn opgenomen. Dat maakt het soms moeilijk te begrijpen waarom een strip zo populair was. Leuk voor een eventuele scriptie. KvW

Nieuws over **Het land van langvergeten.** De serie krijgt weer een nieuwe tekenaar: M Faure. HvS

De **Grote Prijs van Breda** gaat dit jaar naar **Ulli Bürer.** Al bij eerdere jurybijeenkomsten voor deze prijs gooide de tekenaar hoge ogen. Bürer heeft vooral bekendheid verworven met zijn strip *Six inch stiletto's* voor het stripblad *Incognito*. Wie meer wil weten over dit onmiskenbare talent, moet de rubriek

Ulli Bürer, winnaar van de Grote Prijs van Breda

Acacalaan in zijn oude *ZozoLala's* nog maar eens doorbladeren. JN

Nu op CD-ROM: **The Spirit** van Will Eisner. De bijgaande box getuigt van een on-Eisneriaanse mate van grootheidswaanzin: "Eisner is de vader van de moderne grafische vertelkunst" die "het invloedrijkste stripverhaal aller tijden" creëerde.
Nemen wij dit alles en de slechte leeskwaliteit van de CD-ROM even voor lief - alle begin is moeilijk dan is dit natuurlijk een leuk hebbedingetje voor de freak. Te bestellen bij Byron Preiss Multimedia voor $ 49.95. PB

De *hype* rond de nieuwe **Blake & Mortimer** wordt in de Franstalige gebieden nog verder opgeklopt dan hier met de publikatie van een 120 pagina's tellend boek onder de titel *Histoire d'un retour*. Daarin zijn interviews opgenomen met de nieuwe *Blake & Mortimer*-auteurs Van

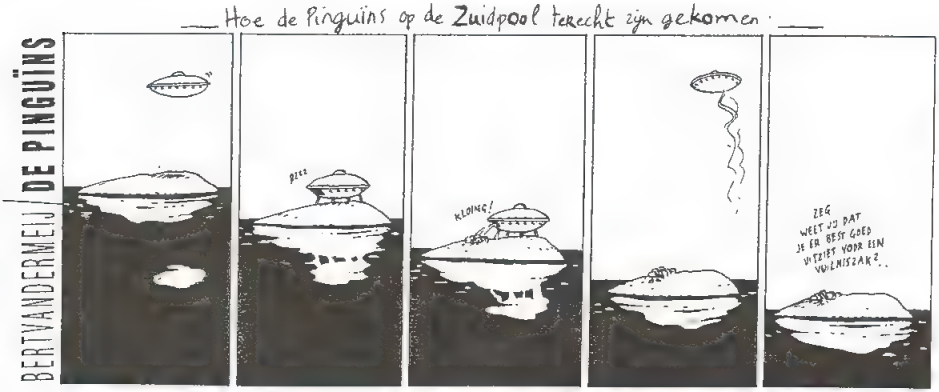
Hoe de Pinguïns op de Zuidpool terecht zijn gekomen.
BERTVANDERMEIJ DE PINGUÏNS
PIEEP
KLONG!
ZEG WEET JIJ DAT JE ER BEST GOED UITZIET VOOR EEN VOGELNISZAK?..

Hamme en Benoit en wordt diep ingegaan op de totstandkoming van *De zaak Francis Blake*. Prijs: BF 960. PvG

Bailly & Lapière. De lokroep van de pa. ngen

Enigma heet de uitgeverij, die onlangs werd opgericht door de Brusselse stripwinkel Het B-Gevaar Het eerste wapenfeit is de uitgave van twee mini-stripalbums van 28 pagina's in een oplage van 500 exemplaren. *De lokroep van de palmgen* is van de hand van Bailly en Lapière, van wie eerder dit jaar bij Dargaud het album *Het seizoen van de palmgen* verscheen. *Da's nu mijn vader* heet het boekje van de Deense comic-tekenaar Teddy Kristiaensen. De boekjes worden ook in Nederland verspreid en kosten *f* 7,50 per stuk. PvG

De **Internet**-surfers onder ons krijgen het steeds drukker met stripuitgeverijen, die hun eigen *home page* in het leven roepen Een nieuw adres waar een kijkje kan worden genomen is *http.//casterman.be*. De voertaal is Frans PvG

Het Culemborgse produktiebureautje Crawfurd Film en Video is gestart met een serie **videoprogramma's over stripauteurs** onder de naam Videoballoon. De eerste band is gewijd aan de **Wiroja's.** Het programma duurt maar liefst 2,5 uur en laat ondermeer een tekenfilm van Sjors en Sjimmie zien, een optreden van Robert van de Krofts bandje Zorro en uiteraard een uitgebreid interview met de drie stripmakers. De band is in de stripspeciaalzaak te koop voor *f* 59,95. Ook rechtstreeks te bestellen door het geld over te maken op postgiro: 4647995 o.v.v. Videoballoon 1: De Wiroja's. Het tweede deel van de videoreeks is inmiddels in voorbereiding en zal gaan over Martin Lodewijk. HvS

Jung en **Ryelandt**, de auteurs van het Japanse drama *Yasuda*, hebben hun debuutserie stopgezet. Ze bereiden momenteel onder de werktitel *Het meisje en de wind* een nieuwe reeks voor, die een kombinatie wordt van een fantasy- en een liefdesverhaal. Het eerste deel verschijnt volgend jaar. PvG

In het augustusnummer van (**A Suivre**) is een beknopte *on the road-special* opgenomen, bestaande uit korte reisverhalen van diverse auteurs. Acte de présence geven onder meer Loustal en Ted Benoit. De leukste bijdragen zijn echter van de hand van Baru en Chauzy. Dat zijn auteurs die tot de vaste Casterman-stal behoren, maar van wie - helaas - nog niets in het Nederlands is vertaald. Het septembernummer van *(A Suivre)* zorgt voor een verrassing: daarin staat de eerste aflevering van *Morgan*, dat wordt aangekondigd als het laatste verhaal van *Hugo* Pratt. En wij maar denken dat het onlangs in album verschenen *Onder een verre hemel* zijn allerlaatste verhaal was. Naar verluidt voltooide Pratt *Morgan* twee maanden voor zijn dood. Morgan is de naam van een luitenant van de Royal Navy, die in 1943 opdracht krijgt vanuit het zwaar bevochten Italië naar Joegoslavië te gaan om de troepen van Tito te helpen de overwinning te behalen. Verder in *(A Suivre)* korte verhalen van Boucq en Pellejero & Zentner en een lang verhaal van Constant & Vandam, die onlangs debuteerden met het album *De redder van La Lmea*. Hun nieuwe verhaal heet *Norma's day* en speelt zich af aan de *route 66*. PvG

Altijd al eens een wandelingetje willen maken langs de met stripfiguren beschilderde muren in Brussel? Altijd al eens een pelgrimstocht willen houden langs standbeelden van onder andere Suske en Wiske, Lucky Luke en Guust? Dan is er nu de **Gids voor België Stripland.** In dit boekwerkje vind je naast een overzicht van al deze "heilige plaatsen" ook een lijst met stripwinkels en galeries in België en een agenda van de belangrijkste festivals. Voor honderd franc is de gids te verkrijgen bij de gespecialiseerde stripwinkel, het Belgisch verkeersbureau in Haarlem, het stripmuseum in Brussel en het toeristenbureau in die stad. HvS

nktvrs Pruddidie

In het vijfentwintigste (!) nummer van **Zone** 5300 een verhaal van Michiel de Jong op scenario van Milan Hulsing, getiteld *Jack's Daniel*. Dit verhaal was oorspronkelijk bedoeld voor De Jongs eigen tijdschrift *The Fridge*, maar dat lijkt niet meer te verschijnen. Ook

Hoe de pinguïns op de Zuidpool kwamen
BERT VANDERMEIJ / DE PINGUÏNS
1835: OVERBEVOLKING VAN KONIJNEN OP DE ZUIDPOOL
1836: MEN ZET EEN KONIJN UIT DAT ZWAAR BESMET IS MET MIXEMATOSE . .
WAT ZIET DAT BEEST ER VERSCHRIKKELIJK VERMINKT UIT HÈ?

een verhaal van *Schnucki en Ötzi*. Deze creaties van Marcel Ruijters en Chris Crielaard bezoeken een open dag in de hel. Verder nog een verhaal van Zookie: *Dadaman*. En of dit allemaal nog niet genoeg is, viert de *Zone*-redaktie haar jubileumnummer met een het *Zone*-feest tijdens de Str!pdagen in Breda. Meer hierover in onze *Agenda*.
In het novembernummer pakken de medewerkers uit met een, jawel, Elvis-special. Met bijdragen van Jeroen de Leijer en Berend Vonk en een interview met de Mexicaanse Elvis-imitator en camp-idool El Vez. Ook Schnucki en Ötzi duiken weer op, dit keer in gezelschap van Elvis-manager Colonel Parker. Say si, si. HvS

Als het aan uitgeverij **Casterman** zou liggen, zou de **manga-mania** aan Nederland en Vlaanderen voorbij zijn gegaan. De plannen voor Nederlandse vertalingen van Franse Castermanga's als Samura's *L'habitant de l'infini*,Taniguchi's *L'homme qui marche* en Crespins *Elie* zijn definitief van de baan. Alleen Baru's **L'autoroute du soleil** maakt nog een kans. Maar dat album won dit jaar dan ook de grote albumprijs in Angoulême en is bovendien van een auteur die al jarenlang topkwaliteit *(Roulez jeunesse!, Sur la route, encore)* levert. Tekenend genoeg is zelfs bij dit bejubelde album de beslissing nog steeds onzeker.
Ook boven de wederoprichting van het stripmaandblad **Wordt Vervolgd** hangt een onheilspellend rookgordijn. Eerst zou het blad tijdens de Bredase Str!pdagen geïntroduceerd worden, nu niet meer. De redenen voor de vertraging - of mogelijk afstel - blijven duister. Zouden ze bij Casterman zelf nog wel weten wat ze willen? De glans die de uitgeverij ooit had, is ver te zoeken. TD

De opvallend rommelige uitgaveprocedures rond manga-strips in ons taalgebied gaan ook aan Big Balloon niet voorbij. Hun plannen om met manga op comic-formaat uit te komen werden danig gefrustreerd door het moeizame verloop van de onderhandelingen over de rechten en de films voor de albums. Een en ander lijkt nu toch in kannen en kruiken. Op korte termijn zullen zowel **Streetfighter** als **Striker** op de Nederlandse markt verschijnen. JN

The art of the comic book - An aesthetic history van **Robert C. Harvey** is een vermeldenswaardig studiewerk (ISBN 0-87805-757-9; $ 45.00). Het is geen vervolg op zijn eerdere creatie *The art of the funnies*, besproken in *ZozoLala 85*.
In eerste instantie was het de bedoeling van de auteur één groot boekwerk uit te brengen over de geschiedenis en vorm van de strip. Dat zag University Press of Mississippi echter niet zitten en hakte Harvey's studie in tweeën. Logisch gevolg is, dat de geschiedenis van de (kranten)strip niet in *The art of the comic book* ter sprake komt. De basis van het beeldverhaal is niet onmiddellijk voorhanden. Al die gegevens zijn namelijk terug te vinden in *The art of the funnies*. In *The art of the comic book* behandelt Harvey vragen als: Is strip een kunstvorm en zoja, op welke wijze uit zich dat

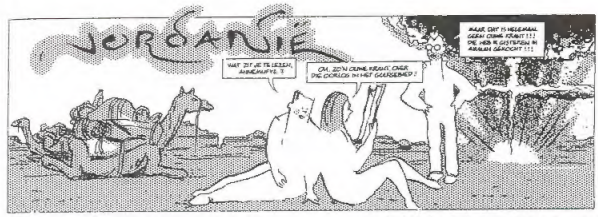

Fraais uit de eigen-beheerhoek: Jonkers (boven) en Van de Pol (onder)

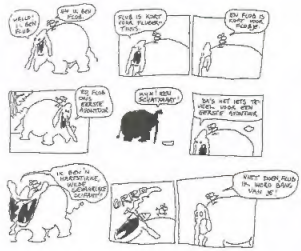

dan? Verder bespreekt hij de lay-out van het beeldverhaal. Hij vergelijkt het medium, strip als kunstvorm, met andere kunstuitingen, zoals film. Door het gebruik van illustraties maakt hij zijn stellingen duidelijk. Will Eisner en Robert Crumb zijn enkele stripmakers, wier tekenstijl Harvey uitpluist. Ook schenkt hij aandacht aan Kurtzman en gaat hij uitvoerig in op "story telling." Hoe wordt de strip het beste verteld en welke vorm is daarbij aan te bevelen? Met Frank Miller als voorbeeld gaat Harvey in op het creëren van beelden, die dramatische effecten teweeg brengen. Het zal nog jaren duren eer het Nederlandse taalgebied een boek als dit kent. Voor iedereen die in de vorm en kunst van strips geïnteresseerd is. KvW

Rik Jonkers houdt van strips en van reizen. Dus waarom deze twee liefhebberijen niet gecombineerd? **Annemufke, Dufke en Rufke op reis** is een verzameling strookstrips over Riks reiservaringen in Jordanië en Thailand. Al moet de lezer het gebeurde niet al te serieus nemen. Dat was tenslotte niet de bedoeling van de auteur. Wat wel zijn bedoeling was, is grappig zijn. En daar slaagt hij best in. Het boekje is uitsluitend verkrijgbaar bij stripwinkel Sjors in Dordrecht. Gratis, dus dat is een bezoekje waard.
Een ander leuk boekje is **Flub en Flob vinden een schat** van **Michel van de Pol.** Ook dit albumpje is een verzameling strookstrips en ook deze auteur weet de mondhoeken regelmatig de lucht in te krijgen. De auteur wil *Flub en Flob* iedere maand nieuwe avonturen laten beleven. Dit leidt tot haastwerk, waardoor niet alle stroken van even hoge kwaliteit zijn. Neemt niet weg dat de wederwaardigheden van deze muis en olifant je een genoeglijk kwartiertje kunnen bezorgen. Voor vijf gulden krijg je een deeltje in huis. Te storten op bankrekeningnummer 522891233 t.n.v. Michel van de Pol, Weverstraat 15, 5046 TJ te Tilburg. Overigens publiceert Van de Pol sinds kort zijn strip *Mol* in *SjoSji*.
En als je nog geld over hebt, kan je er eens over denken het **tiende** (!) nummer van **Incognito** te kopen. Laten we meteen maar van de gelegenheid gebruik maken de redaktie van harte met dit jubileumnummer te feliciteren. Voor 5 gulden 75 of 110 franc krijg je onder andere de volgende strips voorgeschoteld: *Fokke en Sukke*, door Reid, Geleijnse en Van Tol (binnenkort ook in albumuitgave bij De Harmonie!), *Tomoyo* door Mark Hendriks en *Six inch stiletto's* door Ulli Bürer. Verder nog werk van Koen Hottentot, Floris Oudshoorn en een extra bijlage met een compleet verhaal van Milan Hulsing. Met deze kwaliteit komt *Incognito* de volgende tien nummers ook wel door. HvS

Eind september verscheen het eerste nummer van de **Tuftuf-Club**, een driemaandelijks tijdschrift over het werk van Willy Vandersteen. Peter van Hooydonck, Vandersteenkenner en -biograaf, schrijft in z'n eentje de 32 bladzijden vol en maakt onder meer melding van andere namen voor Rikki en Wiske, die Vandersteen oorspronkelijk wilde gebruiken en van de scenaristen, die Vandersteen al eind jaren veertig inschakelde voor één-pagina grappen als in *De familie Snoek*. Onmisbaar voor de *Sus & Wis*-fans, dus. Losse nummers kosten BF 495; een jaarabonnement komt op BF 1795. Verdere informatie bij 't Vlaams stripcentrum, Letterkundestraat 139, Wilrijk (telefoon 03 - 827 44 26). PL

Het geruchtencircuit draait in Frankrijk op volle toeren. Zo meldde het Franse stripinformatieblad *Hop!* in haar zeventigste nummer, dat naast François Boucq ook **François Schuiten** een deel van Girauds **Blueberry 1900** voor zijn rekening zou gaan nemen. *Duistere Steden*-architect Schuiten en Giraud, het lijkt een bizarre combinatie. Wanneer wij hem bellen, moet Schuiten er dan ook hartelijk om lachen. "Ik heb wel eens tegen Moebius gegrapt, dat ik er niet aan moest denken om *Blueberry 1900* te tekenen. Meer niet." Het is nu dus afwachten hoeveel Europese stripinformatiebladen - zoals wel vaker gebeurt - het onware gerucht van *Hop!* aan een eigen leven gaan helpen.
Schuiten laat weten in oktober **Le guide des Cités Obscures** te publiceren, een kaart van de

Duistere Steden op "echt" langwerpig formaat. In dezelfde maand verschijnt bij de Franse uitgever Autrement bovendien van zijn hand **L'aventure des images**, een boekje over de evolutie van het beeld. Daarna overweegt Schuiten samen met Benoît Peeters aan een nieuw album van **Kuifje** te gaan werken. Maar dat hebben we alleen van horen zeggen. TD

Goed nieuws voor de liefhebbers van de klassieke oudheid in de strip: na een betrekkelijk lange periode van stilte is **Jacques Martin** weer helemaal terug. En hij laat het niet bij de net verschenen nieuwe delen in de series *Alex* en *Orion*. Samen met Christophe Simon werkt Martin inmiddels hard aan het derde deel van *Orion*, dat *De farao* gaat heten en medio volgend jaar moet verschijnen. Tegelijkertijd wordt door Martin, samen met Rafael Morales gewerkt aan de eenentwintigste *Alex*, die de titel *De barbaren* mee krijgt. En dan heeft deze pensionaris tot slot ook nog tijd over voor een nieuwe aflevering van *Lefranc*, die opnieuw getekend zal worden door Gilles Chaillet. PvG

ZozoLala krijgt concurrentie op het internet. **Stichting Beeldverhaal Nederland** is daar een **elektronisch stripinformatieblad** gestart. Op **www.dds.nl/~strpdgn** vind je er nieuwtjes, strips van Wasco, een verhandeling over de toekomst van de strip en een small press-rubriek. De site was oorspronkelijk bedoeld om informatie te verspreiden over de Stripdagen in Haarlem. Aangezien die toch maar eens in de twee jaar gehouden worden, kan die ruimte evengoed nuttig worden besteed, dacht de organisatie zo. Inderdaad. HvS

Een van de aardige eigenschappen van de strip is, dat iedereen met een beetje fantasie, tekentalent en doorzettingsvermogen bij de copyshop zijn of haar eigen album in elkaar kan zetten. Onlangs mochten wij weer twee van deze eigen-beheeruitgaven ontvangen. De 16-jarige Dennis van Loenhout stuurde ons het eerste deeltje van **De familie Van Toom**. Zijn "geestigste strip ooit gemaakt" verhaalt van het spookje Van Toom, dat bestolen wordt. Het resultaat is goed voor menige glimlach, waarbij vooral Van Loenhouts effectieve timing opvalt. *De familie Van Toom* is voor ƒ 2,50 te bestellen bij Dennis: Robert Kochstraat 13, 4613 LK, Hoogerheide. Het tweede boekje is het nulnummer van de comic **Bonehead**. Het motto van hoofpersoon Bonehead, "screw the world, smoke a joint," geeft ongeveer aan waar auteur Peter Bot zijn inspiratie vandaan haalde. De extreme avonturen van Bonehead zullen vooral Bots geestverruimde gelijkgestemden aanspreken. Relaxte mensen neuken de wereld door overmaking van ƒ 3,50 op banknummer 392372657 t.n.v. Peter Bot, Punter 20, Amstelveen, o.v.v. *Bonehead #0*. TD

Screw the world, smoke a joint: Peter Bot

Rechter Douglas Baird veroordeelde **Mike Diana** op twee van de drie aanklachten, die tegen het stripmonster werden ingediend. De aanklacht wegens reclame maken voor obsceen materiaal werd gedropt. Diana's advokaat Luke Liror: "De enige persoon in Pinellas County *(waar de zaak aan het rollen kwam, red.)* die ooit materiaal van Diana toegestuurd heeft gekregen was een *undercover* agent die zich voordeed als medewerker van een tijdschrift." De zaak-Diana - die overigens in de VS maar niet tot de massamedia wil doordringen - is de eerste rechtzaak waar het optreden van de Amerikaanse Vereniging voor Burgerrechten door de rechter werd verhinderd.
Van diezelfde rechter Baird is het statement van het jaar afkomstig: "Als Diana iets wilde overbrengen over het lot van slachtoffers en dat in onze maatschappij afschuwelijke dingen gebeuren, had hij een middel moeten kiezen dat niet zo obsceen was." Daarmee zijn we weer terug bij Af, en geen ƒ 200,00.
Omdat dit een duidelijk geval van "two out of three *is* bad" is, gaat Diana door tot het hoogste gerechtshof. "Ik ben nu al vier jaar bezig," zegt hij, "ik begin eraan te wennen." PB

In **SjoSji 20** keert *Cat Banda* weer terug. Nu de trojka Daalder-Van Dongen-Berserik zich heeft warmgelopen, is het tijd voor het grotere werk. De gebroken schaal is het eerste deel van een lang verhaal, waarin Cat Banda op zoek gaat naar zijn verdwenen kinderen. De bedoeling van tekstschrijver Daalder is om in de loop der tijd de vele nevelen waarin Cats familie gehuld is, te doen verdwijnen. Nummer 21 van *SjoSji* staat natuurlijk geheel in het teken van Breda. Het bekende handtekeningenboekje kan weer van de nietjes worden gerukt en prijswinnaar Hanco Kolk verzorgt de cover. In het blad zelf wordt aan de heuglijke gebeurtenis ook nog aandacht besteed.
Wie zich net zo te pletter schrok als wij van de even dramatische als onverwachte dood van Trix, kan opgelucht adem halen. In *SjoSji 22* herrijst zij uit de dood om opnieuw met de aap Jean-Pierre de strijd aan te gaan wie in dit jeugdblad het meest verdorven karakter heeft. In nummer 23 wordt de rubriek gigabits definitief teruggebracht tot twee bladzijden, waarmee *SjoSji* weer een beetje meer stripblad wordt. *SjoSji 24* staat geheel in het teken van het feit dat Leonardo van Turk en De Groot twintig jaar geleden voor het eerst in het Nederlands verscheen. Turk levert een speciale cover, een artikel beschrijft de manier waarop de strip wordt gemaakt en Leonardo & leerling beleven een speciaal verjaardagsavontuur. JN

RECENTE NUMMERS KOSTEN ƒ 4,00 / BF 75 PER STUK ; NUMMERS 82 EN OUDER ƒ 2,50 / BF 50

88 JOE MATT, MARK RETERA, BART SCHOOFS
87 WILLEM VLEESCHOUWER, VICENTE SEGRELLES, TED McKEEVER, MICHIEL DE JONG
86 BILL WATTERSON, SPERMINATOR, KOEN HOTTENTOT, ART SPIEGELMAN, Z-LIJST
85 FORMALINE, POESTER, FRÉDÉRIC BÉZIAN, MARK HENDRIKS
83 CHARLES BURNS, MARS, GNOE
82 ANDREAS, RORK, STRIP "X-20", CYRRUS, CHRIS BERG
81 HERMANN, JEROEN DE LEIJER, DE WIROJAS, MARK BEYER
80 VITTORIO GIARDINO, PETER BAGGE, MAAIKE HARTJES, MICHEL PLESSIX
79 FRANK, ULLI BÜRER, GUIDO VAN DRIEL
78 MARTIN LODEWIJK, SIGNED BY WAR, BEREND VONK
77 KRIJTLIJN, BENN, FLORIS OUDSHOORN

76 INKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, GUMMBAH, PETER DE WIT
75 STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, HET GELE TEKEN, DE VROUW VAN DE TOVENAAR
74 MARCEL RUIJTERS, RICHARD CORBEN
73 BERT VAN DER MEIJ, DAVE McKEAN, CEREBUS
72 TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE
71 DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU
69 VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50 FRITZ VAN DEN HEUVEL
67 DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LEZERSENQUÊTE-II
66 ALOYS OOSTERWIJK, ALBERTO BRECCIA, MARCO VENANZI
64

63 HANS KRESSE, LEZERS-ENQUÊTE-I, ERIC HEUVEL
62 EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, EDMOND BAUDOIN, FRANÇOIS RIVIÈRE-II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE
61 CHRISTIAN ROSSI, TRADE PAPERBACKS
58 PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME '91
57 AKIRA, LIAN ONG, FRANSE VERZAMELALBUMS
56 RÉGIS LOISEL, MATTHIAS SCHULTHEISS
55 DANIEL TORRES
54 JEAN-CLAUDE SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM
53 JOSÉ MUÑOZ
51 DAVE McKEAN

50 FRANCOIS BOURGEON, LITTLE NEMO, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPMAKERS, FELICITA-TIETEKENINGEN EN -STRIPS
44 VITTORIO GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS
42 ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA
39 SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER
38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULÊME, DORP IN DE RIVIER

IN DE VAL, JEANNETTE EN ANDRE VERHALEN (BUNDELING ZWART-WIT STRIPS VAN BEREND J. VONK)
ƒ 8,50/BF 170

ZOZOLALA KLASSIEKII
EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (ƒ 37,50/BF 680)

DE GROTE ZOZOLALA INDEX
EEN COMPLEET OVERZICHT VAN DE NUMMERS 1 T/M 83 (ƒ 4,50/BF 90)

BESTELWIJZE: ZIE KOLOFON (P. 2), MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN EN JE EIGEN ADRES

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

------- Te verschijnen in oktober -------

- Les Éditions Albert René -

ASTERIX 30 (Uderzo) 9,95; sk. *De titel is nog geheim en de inhoud ook.Omdat-ie net zo slecht is als de vorige?*

-Arboris-

ALTOR 1: DE KRACHT VAN HET KRISTAL (Bati/Moebius) 9,95/195; sk. *Eindelijk weer een verhaal van Moebius, dat gewoon te volgen is.*
EROTICONREEKS 8: MOORSE VERTELLINGEN (Diversen) 10,95/220; sk.
GNUFF 3: HET SUPER-DUPER-BREIN (Milton) 8,95/180; sk.
KAZENDOU 1: DE ZIELENVRETERS (Chabuel/Banzet/Gess) 8,95/180; sk.
TROUBADOUR 3: DERDE TWIJG (Crespin) 25,95/495; hk. *Na jaren geeft Arboris het slot van deze reeks alsnog uit.*

- Big Balloon -

EIKELS 6 (De Kort) 14,95; sk.
MARSIPULAMI 10: HEIBEL IN PALOMBIË (Batem/Fauche/Adam) 8,95/180; sk.
TOM POES 5: DE IJZIGE HEINEN (Marten Toonder) 8,95/180; sk.
TRIGIË 13: DE WRAAK VAN EEN VRIEND (Lawrence/Butterworth) 9,95/199; sk en 29,95/550; hk.

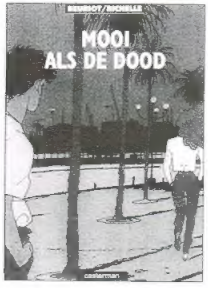

- Casterman -

BITUME 2: DE SNELWEG VAN HET VERDRIET (Constant/Vandam) 9,95/195; sk. *Een andere kijk op de route 66.*
JOE BAR TEAM 3 (Deteindre) 9,95/195; sk. *Casterman zet deze populaire motorgekkenstrip voort.*
KOBE DE KOE 4: RIOOLREVOLUTIE (De Moor/Desberg) 9,95/195; sk.
MAANKOP 2: DE SLUITSTEEN (Boucq/Jodorowski) 32,00/595; hk.
MOOI ALS DE DOOD (Beuriot/Richelle) 27,50/510; sk.
NESTOR BURMA: OORLOG OP DE ACHTBAAN (Tardi/Malet) 24,25/450; sk.
REISNOTITIES VAN KUIFJE 8: RUSLAND (Dauber/Hergé) 26,95/495; hk.

- Dargaud -

BERICHT VAN MARS 1: UTOPIA (Garcia) 9,95; sk.
ROODBAARD 29: HET GOUD EN DE ROEM (Gaty/Olivier) 9,95; sk.
TRAMP 3: HET FATALE RENDEZ-VOUS (Jusseaume/Kraehn) 11,25; sk.
TRENT 5: WILD BILL (Leo/Rodolphe) 9,50; sk.

- Dupuis -

DE LAATSTE KNUSSE ZAAL 1 (Gillon/Lapière) 25,00/450; hk. *In de Vrije Vlucht-reeks.*
LOKJE 8: HARTENBREKER (Blesteau/Godard) 8,95; sk.
LUKA 1: ALLES IS EEN VROUWENGESCHIEDENIS (Mezzomo/Lapière) 9,75/180; sk.
STEFAN 10: SLAGROOMTAART (Laudec/Cauvin) 8,95; sk.

- Geïllustreerde Pers -

DONALD DUCK POCKET 40: DE WARE KERSTGEDACHTE (Diversen) 7,95/160; sk.
NOORTJE 6: NOORTJE KOOKT OVER (Steeman/Klein) 7,95/150; sk.

- Le Lombard -

PROFESSOR STRATUS 3: DE DUIVELS VAN ROQUEBROU (Counhaye) 8,95; sk.
RIK RINGERS 57: HET UUR VAN DE ONTVOERING (Tibet/Duchâteau) 8,95; sk.
ROBIN HOED 8: HET LEVEN IS LIJDEN (Turk/De Groot) 8,95; sk. *Herdruk.*
DE SMURFEN 19: DOKTER SMURF (Diversen) 8,95; sk. *Jomanda gesmurft.*

- Loempia -

FREDDIE LOMBARD 1: HET TESTAMENT VAN GODFRIED VAN BOUILLON (Chaland) 21,90; hk. *Genummerd, 100 exemplaren. Dit album werd eerder met bijbehorend spel verkocht.*

- Oog & Blik / De Harmonie -

HEINZ 16: LUIK-BASTENAKEN-HEINZ (Windig/De Jong) 14,90/299; sk. *Opnieuw aangekondigd.*
KATOEN & PINBAL 1: ACHTER HET NIEUWS (Swarte) 19,95/399; hk. *Opnieuw aangekondigd.*

- Sherpa -

DE REIS (Baudoin) 35,00/699; sk. *Baudoin maakte dit verhaal oorspronkelijk voor de Japanse markt. Europese manga, dus comicformaat en 224 pagina's dik. Er verschijnt ook een luxe editie met drie zeefdrukjes in een oplage van 50 exemplaren voor 99,00/1990.*

- Standaard -

BAXTER 2: H2O (D' Hondt/Ravijts) 8,95/160; sk.
BIEBEL PAPERBACK 3: JE KRIJGT 'M NIET KADO (Legendre) 21,95/395; sk.
KIEKEBOE 70: WITTER DAN WIT (Merho) 6,95/130; sk.
SUSKE EN WISKE BLAUWE REEKS 6: DE GEZANTEN VAN MARS (Vandersteen) 54,90/995 (44,90/795 bij intekening); sk.
SUSKE EN WISKE STERREN EN PLANETEN (Diversen) 15,95/295; sk.
WATERLAND 2: VERMIST (Jeff/Mari) 8,95/160; sk.

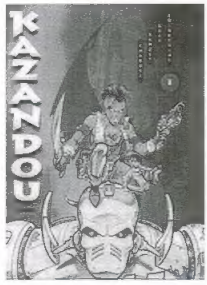

- Talent -

VAE VICTIS 4 (Mitton/Rocca) 14,50; sk.
CATS 2 (Convard) 14,50; sk.
DOCK 21 3: HET HUIS VAN DR. BOOGIE (Mounier/Rodolphe) 14,50; sk. *De eerste twee delen waren de moeite waard. Zie Het laatste oordeel.*
DE DONKERE AARDE 1: OGEN VAN STEEN (Springer/Gibelin) 14,50; sk. *Van de scenarist van De lichten van de Amalou.*
GORN 3: DE DANS DER VERVLOEKTEN (Tiburce) 14,50; sk.
DE HAAS VAN MARS 2 (Parras/Cothias) 14,50; sk.

- Veldeke Limburg -

ASTERIX 7: 'T TITELGEVECH (Uderzo/Goscinny) 14,95; hk. *Limbo-versie van De Kampioen.*

------- Te verschijnen in november ------

- Arboris -

ABC-WARRIORS 4: RASPATAN (Walker/Skinner/Mills) 9,95/195; sk.
DODENEILAND 1: IN CAUDA VENENUM (Sorel/Mosdi) 9,95/195. *Origineel, macaber verhaal in een tekenstijl, die elk deel vooruit gaat. Aanrader.*
ELFQUEST 39: RAYEK'S EERSTE JACHT (Pini/Abrams/Barnett) 8,95/180; sk.
HK 3: LOLA (Trantkat/Trannoy/Morvan/Trübe) 8,95/180; sk.
DE HUURLING 3: DE ZWEVENDE VESTING (Segrelles) 9,95/195; sk en 19,95/395; hk. *Herziene bedruk met hertekende platen.*
DE HUURLING 3: DE ZWEVENDE VESTING (Segrelles) 128,00/2495; hk. *Luxe op groot formaat. Gesigneerd.*

- Big Balloon -

CASPER EN HOBBES 4: BUITENAARDSE GRIEZELS (Watterson) 14,95/280; sk.
DE FAMILIE DOORZON 21: ALLES LIGT OPEN (De Jager) 9,95/199; sk en 19,95; hk.
LOONEY TUNES STRIPS 6: WILE E. COYOTE (Diversen) 8,95/180; sk.

- Casterman -

DOKTER ZWITSER 9: DOKTER ZWITSER EN DE KERSTMAN (Wasterlain) 9,95/195; sk. *Overgestapt van Dupuis.*
GIOVANNI 1: EEN VOS IN BALLINGSCHAP (Pleyers) 8,95/165; sk. *Nieuwe reeks van de tekenaar van Tristan.*
HARTENVRETER 1: DE BONTE POP (Gallié) 24,25/450; hk.
HARTENVRETER 2: HET SPEL DER SPIEGELS (Gallié) 24,25/450; hk.
KUIFJE 6: DE ZWARTE ROTSEN (Hergé) 32,00/595; hk. *Herdruk met nostalgische linnen rug.*
MIDDERNACHT OP RHODOS 1: HET YIN (Béhé/Boisset) 24,25/450; hk.
MIDDERNACHT OP RHODOS 2: HET YANG (Béhé/Boisset) 24,25/450; hk. *Zie het interview met de tekenaar elders in dit blad. De covers van beide albums vormen samen één tekening.*

- Dargaud -

ARMAGEDON 1 (Yi Hyonse) 10,00; sk.
ARMAGEDON 2 (Yi Hyonse) 10,00; sk.
ARMAGEDON 3 (Yi Hyonse) 10,00; sk. *Ook Dargaud is bekeerd tot manga.*
KLAAGZANG VAN DE DORRE GEWESTEN 3: VROUWE GERFAUT (Rosinski/Dufaux) 185,00; hk. *Mensen met geld gaan voor; de slappe kaft-editie voor het kloottjesvolk verschijnt later.*
MACCOY 20: PATROUILLE OP AFSTAND (Palacios/Gourmelen) 9,50; sk.
MALHEIG 1: WIE WEET TE STERVEN, STERFT NIET (Stalner) 9,95; sk. *Van de auteur van Fabien M.*
OLIVIER BLUNDER 39: NIET EERDER UITGEGEVEN WERK (Greg) 9,50; sk.
POLKA 2: DEMOKRATIE (Siro/Convard) 11,25; sk.

- Dupuis -

AGENT 212 18: GEBRADEN KIP (Kox/Cauvin) 7,95; sk.
EEN HART VOOR IJSLAND 1 (Makyo) 25,00/450; hk. *In de Vrije Vlucht-reeks.*
DE PSY 4: IK BEN ZO DOWN! (Bédu/Cauvin) 7,95; sk. *Echt vrolijk worden wij hier ook niet van.*
KID PADDLE 2: TOTAL LOSS (Midam) 7,95; sk.
SODA 8: DOOD IN VREDE (Gazzotti/Tome) 7,95; sk en 17,50; hk.
VROUWEN IN 'T WIT: VAN TEEN KOMT TANDER! (Bercovici/Cauvin) 7,95; sk.

- Geïllustreerde Pers -

DISNEY FILMSTRIP: DE KLOKKENLUIDER VAN DE NOTRE DAME (Diversen) 7,95/160; sk.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 89: DONALD DUCK ALS KERSTDINER (Diversen) 7,95/160; sk.
DONALD DUCK DUBBELPOCKET 2 (Diversen) 12,95; sk.

- Le Lombard -

THORGAL 22: REUZEN (Rosinski/Van Hamme) 10,95; sk en 23,50; hk.
DE VOYAGEURS 2: GRIZZLY (Kas/McLeod) 10,95; sk.

- Standaard -

BAKELANDT 71: DE EER VAN COUSIN CHARLES 7,95/140; sk.
KIEKEBOE FAMILIESTRIPBOEK (Merho) 10,90/195; sk.
NERO 136: SINGBONGA (Sleen) 6,95/130; sk.
DE RODE RIDDER 160: HET GOUDEN MASKER (Biddeloo) 6,95/130; sk.
SUSKE EN WISKE 250: HET GROTE GAT (Diversen) 6,95/130; sk; 70,00/1295; luxe en 400,00; luxe met diamantje.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 31: DE BRULLENDE BERG (Vandersteen) 42,50/795 (32,50/595 bij intekening); hk.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 32: DE SPOKENJAGERS (Vandersteen) 42,50/795 (32,50/595 bij intekening); hk.

- Talent -

CATS 3 (Convard) 14,50; sk.
H. AAS VOLLEGAAS 2 (Batem) 12,50; sk.
KOOKABURA 1 (Crisse) 14,50; sk. *Nieuw werk van de tekenaar van Het kristallen zwaard.*
RAILS 2: DE BLANKE GARDE (Simon/Chauvel) 14,50; sk.
VAE VICTIS 5 (Mitton/Rocca) 14,50; sk.
WARRIORS 1: CORMANDEL (Pellet/Latil/Bersekker) 14,50; sk. *Harde fantasy, waarin het voortbestaan van een planeet afhangt van de laatste vruchtbare vrouw. Waarschijnlijk geen onbeulekte ontvangenis.*

- De Vrijbuiter -

GARFIELD 47 (Davis) 6,95; sk.

- - Niet aangekondigd; toch verschenen - -

DE DWAAS VAN DE KONING 3: HARD GELAG (Goepfert/Cothias) Glénat; 21,95; hk.
FAMILIE GNUFF 2: ROBOT OP HOL (Milton) Arboris; 8,95; sk.
FARAO 7: DE VUREN VAN DE ZEE (Hulet) Glénat; 9,95; sk.
GOOFY MOVIE (Disney's) 7,95; sk.
GON 1 (Tanaka) Casterman; 12,95; sk.
GON 2 (Tanaka) Casterman; 12,95; sk.
JOMMEKE 187: De zwarte cactus (Nys) Het Volk; 6,80; sk.
DE SCHEEPSJONGENS VAN BONTEKOE (Wijn/Jacobs) Alpha; 9,95; sk. *Uitgave op oblongformaat i.s.m. Het Nederlands Scheepvaart Museum.*
STORM 21: DE GENESIS-FORMULE (Lawrence/Lodewijk) 35,00; hk.
STRIPJAAR 95-96 (Diversen) Sherpa; 29,95; sk.
VAE VICTUS 1: AMBER, HET BANKET VAN CRASSUS (Mitton/Roocs) Talent; 14,50; sk.
DOSSIER MICHEL VAILLANT 2: JACKY ICKX: HET ENFANT TERRIBLE (Graton/Dieudonné) Graton Éditeur; 9,95; sk.

(Advertentie)

De Ile dimensie

René Uilenbroek Willem Ritstier

Nu te koop voor ƒ 8,95 / BF 170.

Ook rechtstreeks te bestellen door girale overmaking - zie pagina 2 - o.v.v. "Soep"